

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2009

του Αλέξανδρου-Μιχαήλ Χατζηλύρα

Οι Αρμένιοι της Κύπρου



Εκδόθηκε από το Ίδρυμα Καλαϊτζιάν



THIS MONUMENT MARKS THE MOST
SACRED MOMENT IN THE HISTORY OF
ARMENIA: THE ARRIVAL OF THE
FIRST ARMENIAN REFUGEES FLEEING
PERSECUTION DURING THE GENOCIDE
OF THE FIRST LAND IN CYPRUS.
IT EXPRESSES THE GRATITUDE OF THE
ARMENIAN NATION TOWARDS THE PEOPLE
OF CYPRUS FOR THEIR ASSISTANCE AND
SOLIDARITY IN THESE TRYING TIMES AND
IN MEMORY OF THE DECEASED
CHILDREN OF THE ARMENIAN GENOCIDE.

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՊՐԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՐԿԱԿԱՆ ՄՈՆՈՒՄԵՆՏԱԿԱՆ
ՍԵՆՏԻՆԱԿԱՆ ԳՐԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՐԿԱԿԱՆ ՄՈՆՈՒՄԵՆՏԱԿԱՆ
ՍԵՆՏԻՆԱԿԱՆ ԳՐԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՐԿԱԿԱՆ ՄՈՆՈՒՄԵՆՏԱԿԱՆ
ՍԵՆՏԻՆԱԿԱՆ ԳՐԱՆՈՒԹՅԱՆ
ՄԱՐԿԱԿԱՆ ՄՈՆՈՒՄԵՆՏԱԿԱՆ
ՍԵՆՏԻՆԱԿԱՆ ԳՐԱՆՈՒԹՅԱՆ

Συγγραφέας



*Αλέξανδρος-Μιχαήλ Χατζηλύτρας
Ερευνητής - μελετητής*

Ευχαριστίες:

Κυπριακή Βιβλιοθήκη, Βιβλιοθήκη Βουλής των Αντιπροσώπων, Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κύπρου, Βιβλιοθήκη Υπουργείου Οικονομικών, Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών (ΠΙΟ), Δημοτική Βιβλιοθήκη Λατσιών, Σύνδεσμος Βετεράνων Β' Π.Π., Gibrahayer e-magazine, Αρμενική Μητρόπολη Κύπρου, Ταρίνα Αγγελή, Αχιλλέας Αιμιλιανίδης, Artin Anmahouni, Arto Arakelian, Nazaret Armenagian, Haig Aynedjian, Louise Aynedjian, Vahan Aynedjian, Aram Bastadjian, Mihran Boyadjian, Diran der Avedissian, Masis der Parthogh, Maggie Eskidjian, John Guevherian, πάτερ Momik Habeshian, Έλενα Ιωάννου, Hrayr Jebejian, Hagop Kazandjian, Baret Kouyoumdjian, Onnig Kouyoumdjian, Vartan Malian, Manoug Mangaldjian, Μυρούλα Μαρπούρα, Nayiri Mouradian, Doreen Nahabedian, Πέτρος Παπαπολυβίου, Γεωργία Πιτσιάκκου, Κίκα Σαρρή, Marie Somakian, Arto Tavitian, Kevork Zeitountsian, και ιδιαίτερα στους Artin Aivazian, Dr. Antranik A. Ashdjian, Simon Aynedjian, Ruth Keshishian, Vartkes Mahdessian, Γαβριέλλα Πετρίδου και Vartan Tashdjian, για τις αμέτρητες συζητήσεις που είχαμε αναφορικά με θέματα της κοινότητας.

Πάνω απ' όλα, αισθάνομαι υποχρεωμένος να ευχαριστήσω το Ίδρυμα Καλαϊτζιάν, και ιδιαίτερα τους Roupen Kalaydjian, Tigran Kalaydjian και Hagop Kasparian, για την προσφορά τους να αναλάβουν το οικονομικό φορτίο της δημοσίευσης του καρπού της εργασίας μου.

Οι Αρμένιοι της Κύπρου

Σελίδες

<i>Ο πολυπολιτισμικός χαρακτήρας της Κύπρου</i>	<i>4-5</i>
<i>Το νομικό καθεστώς της αρμενικής θρησκευτικής ομάδας</i>	<i>6-7</i>
<i>Οι απαρχές των Αρμενίων</i>	<i>8-9</i>
<i>Η πορεία των Αρμενίων στην Κύπρο</i>	<i>10-17</i>
<i>Η δημογραφία των Αρμενοκυπρίων</i>	<i>20-22</i>
<i>Χώροι εκπαίδευσης, λατρείας και ανάπαυσης</i>	<i>23-26</i>
<i>Η θρησκευτική ταυτότητα των Αρμενίων</i>	<i>27</i>
<i>Η Αρμενική γλώσσα</i>	<i>28</i>
<i>Εκδόσεις, σύλλογοι και δραστηριότητες</i>	<i>29-30</i>
<i>Μνημεία</i>	<i>31-32</i>
<i>Σημαντικές φυσιογνωμίες</i>	<i>33-34</i>

Η Κύπρος, που βρίσκεται στην ανατολική γωνιά της Μεσόγειου Θάλασσας με έκταση 9.251 Km², μοιάζει από ψηλά σαν ένα χρυσοπράσινο φύλλο ριγμένο στο πέλαγος. Λόγω της στρατηγικής γεωγραφικής της θέσης, στο σταυροδρόμι τριών ηπείρων, η ιστορία της σημαδεύτηκε ανεξίτηλα. Τα πρώτα ίχνη πολιτισμού βρίσκονται στον Αετόκρεμμο, τη Χοιροκοιτία και την Καλαβασό (Τέντα)· μια πληθώρα οικισμών ανάγεται στη Νεολιθική και τη Χαλκολιθική περίοδο. Μεταξύ 1400-1050 π.Χ. εγκαταστάθηκαν εδώ Μυκηναίοι και Αχαιοί Έλληνες. Μέχρι τον 4ο αιώνα π.Χ., οι αυτόχθονες Ετεοκύπριοι σταδιακά υιοθέτησαν τη θρησκεία, τον πολιτισμό και τις τέχνες των Ελλήνων αποίκων, καθώς και τη γλώσσα και το αλφάβητό τους.

Η Κύπρος κατακτήθηκε διαδοχικά από τους Φοίνικες (950-850 π.Χ.), τους Ασύριους (709-669 π.Χ.), τους Αιγύπτιους (565-546 π.Χ.) και τους Πέρσες (546-332 π.Χ.). Το 332 κατακτήθηκε από το Μέγα Αλέξανδρο. Με το θάνατό του πέρασε στους Πτολεμαίους. Έγινε ρωμαϊκή επαρχία το 58 π.Χ. Κατά τη Ρωμαϊκή περίοδο, στην Κύπρο εγκαταστάθηκαν και Εβραίοι πρόσφυγες, αλλά οι κάτοικοι του νησιού σταδιακά υιοθέτησαν το Χριστιανισμό στους επόμενους αιώνες. Ακολούθως, η Κύπρος έγινε βυζαντινό θέμα (επαρχία). Αυτή η περίοδος είδε τους πρώτους Αρμένιους και

Μαρωνίτες (Ανατολικοί Χριστιανοί συριακής προέλευσης) να εγκαθίστανται εδώ, καθώς και Εβραίους έμπορους. Μεταξύ 632-965 μ.Χ. πραγματοποιήθηκαν πολλαπλές αραβικές επιδρομές, αλλά οι επιδρομείς δεν ίδρυσαν μόνιμους οικισμούς. Οι πρώτες καταβολές της Λατινικής κοινότητας (Ρωμαιοκαθολικοί ευρωπαϊκής ή λεβαντίνικης καταγωγής) μπορούν να εντοπιστούν στην Υστεροβυζαντινή περίοδο.

Το 1191 η Κύπρος κυριεύθηκε από το σταυροφόρο Βασιλιά της Αγγλίας, Ριχάρδο το Λεοντόκαρδο· την πούλησε στους Ναΐτες Ιππότες, και αυτοί με τη σειρά τους την ξαναπούλησαν στο Ριχάρδο, μέχρι που το 1192 αγοράστηκε από τον τιτουλάριο Βασιλιά της Ιερουσαλήμ, Guy de Lusignan. Κατά τη Φραγκοκρατία (1192-1489), αξιόλογοι αριθμοί Χριστιανών του Λεβάντε, καθώς και Εβραίων, ενθαρρύνθηκαν να εγκατασταθούν εδώ, ιδιαίτερα Αρμένιοι, Λατίνοι και Μαρωνίτες. Μετά από μια σειρά μηχανοραφιών, η τελευταία Βασίλισσα της Κύπρου, Αικατερίνη Κορνάρο, υποχρεώθηκε το 1489 να παραχωρήσει την Κύπρο στη Γαληνοτάτη Δημοκρατία της Βενετίας, στα χέρια της οποίας παρέμεινε μέχρι τον Ιούλιο του 1570· οι Οθωμανοί κατέλαβαν τελικά ολόκληρο το νησί τον Αύγουστο του 1571. Κατά την Τουρκοκρατία (1571-1878) πολλοί Ορθόδοξοι Χριστιανοί εξαναγκάστηκαν να εξισλαμιστούν ή έγιναν λινοβάμβακοι



Πανοραμική άποψη του Αρμενομοναστηριού όπως ήταν πριν το 1974



*Αρμένιοι
επισκέπτονται το
Αρμενομονάστηρο
τη δεκαετία του
1950*

(κρυπτοχριστιανοί). Οι Λατίνοι και οι Μαρωνίτες που δεν εκδιώχθηκαν από την Κύπρο υποχρεώθηκαν είτε να γίνουν Ορθόδοξοι είτε να ασπαστούν το Ισλάμ· πολλοί επέλεξαν να γίνουν λινόβμβακοι. Ταυτόχρονα, κατέφθασαν αρκετές οθωμανικές οικογένειες. Η μόνη παρηγοριά για την καθολική κοινότητα ήταν τα κονσουλάτα στην παράκτια πόλη της Λάρνακας, καθώς η παρουσία τους προσέλκυε Ευρωπαίους γιατρούς, εμπόρους, τραπεζίτες, και μερικούς Ρωμαιοκαθολικούς μοναχούς.

Στις 8 Ιουλίου 1878, ως αποτέλεσμα του Συνεδρίου του Βερολίνου και με συμφωνία καταβολής ετήσιου ενοικίου £92.800, οι Βρετανοί έγιναν κυβερνήτες του νησιού. Η βελτιωμένη τους διοίκηση καλτέρεψε σαφώς την κατάσταση των θρησκευτικών ομάδων, επιτρέποντάς τους να ενημερήσουν κατά την Αγγλοκρατία (1878-1960). Η μικρή αρμενική κοινότητα δέχθηκε ιδιαίτερη ώθηση, αφού χιλιάδες Αρμένιοι βρήκαν καταφύγιο στην Κύπρο όταν ξέφυγαν από τις τρομερές σφαγές και τη Γενοκτονία που διαπράχθηκαν από τους Νεότουρκους στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Παρομοίως, η λατινική κοινότητα μεγάλωσε με Βρετανούς, Ευρωπαίους και μερικούς Μαρωνίτες, ενώ διαμορφώθηκε και μια αγγλικανική κοινότητα. Μεταξύ 1946 και 1949, 52.384 Εβραίοι πρόσφυγες μεταφέρθηκαν προσωρινά εδώ.

Μετά από έναν 4ετή ανταρτοπόλεμο με επικεφαλής την ΕΟΚΑ (1955-1959), η Κύπρος ανακηρύχθηκε ανεξάρτητο κράτος στις 16 Αυγούστου 1960. Σύμφωνα με το νέο Σύνταγμα, αναγνωρίστηκαν τρεις θρησκευτικές ομάδες (Μαρωνίτες, Αρμένιοι και Λατίνοι). Οι Λατίνοι ονομάστηκαν έτσι επειδή η χρήση του όρου 'Καθολικοί' έβρισκε αντίθετος τους Μαρωνίτες, αφού είναι και οι ίδιοι Καθολικοί¹. Το Δεκέμβριο του 1963 ξέσπασαν οι διακοινοτικές ταραχές, με αποτέλεσμα την κατάληψη θυλάκων γης από Τουρκοκυπρίους και το σχηματισμό ενός αποσπάσματος του ΟΗΕ για αποτροπή περαιτέρω αιματοχυσίας. Χρησιμοποιώντας ως πρόσχημα το ενορχηστρωμένο από τη Χούντα πραξικόπημα κατά του Προέδρου Μακαρίου, η Τουρκία εισέβαλε βάρβαρα και παράνομα στην Κύπρο σε δύο φάσεις το καλοκαίρι του 1974, καταλαμβάνοντας το 34,85% του εδάφους της και εκτοπίζοντας 200.000 ανθρώπους από τις εστίες τους. Μέχρι σήμερα, περισσότεροι από 115.000 έποικοι από την Ανατολία έχουν εγκατασταθεί παράνομα στην κατεχόμενη Κύπρο, αλλάζοντας δραματικά τη δημογραφία της. Η οικονομική άνθηση και η γενικότερη ευρωστία της οικονομίας της ελεύθερης Κύπρου τα τελευταία 30 χρόνια έχουν προσελκύσει μεγάλο αριθμό ξένων απ' όλες τις γωνιές του πλανήτη, ιδιαίτερα από τη νοτιοανατολική Ασία, την Ανατολική Ευρώπη, τη Λατινική Αμερική και τον Καύκασο.

¹ Τον όρο εισηγήθηκε ο τελευταίος Βρετανός Κυβερνήτης, Sir Hugh Foot.

Το νομικό καθεστώς της αρμενικής θρησκευτικής ομάδας

Το Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας (Άρθρο 2 § 1&2) ορίζει ότι υπάρχουν δύο κοινότητες στην Κύπρο, η «ελληνική» και η «τουρκική». Η παράγραφος 3 ορίζει ότι:

“Πολίται της Δημοκρατίας μη περιλαμβανόμενοι εις τας διατάξεις της πρώτης ή της δευτέρας παραγράφου του παρόντος άρθρου, επιλέγουσιν ατομικώς την ελληνικήν ή την τουρκικήν κοινότητα εντός προθεσμίας τριών μηνών από της ημερομηνίας της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος. Εφ’ όσον όμως ανήκουσιν εις θρησκευτικήν ομάδα επιλέγουσι την ελληνικήν ή την τουρκικήν κοινότητα ομαδικώς και επί τη τοιαύτη επιλογή θεωρούνται μέλη της κοινότητος, ην επελέξαντο, τηρουμένου του κανόνος ότι πας πολίτης της Δημοκρατίας ανήκων εις τοιαύτην θρησκευτικήν ομάδα δικαιούται να μη συμμορφωθεί κατόπιν αποφάσεως της ομάδος επιλογής αυτής, οπότε δι’ ενυπογράφου δηλώσεως αυτού υποβαλλομένης εντός μηνός από της ημερομηνίας της επιλογής της ομάδος αυτού εις τον αρμόδιον υπάλληλον της Δημοκρατίας, και εις τους Προέδρους της ελληνικής και της τουρκικής Κοινοτικής Συνελεύσεως, επιλέγει κοινότητα διάφορον της κοινότητος, ην επελέξατο η ομάς αυτού”.

“Νοείται περαιτέρω ότι, εν η περιπτώσει η επιλογή, η γενομένη υπό θρησκευτικής ομάδος, δεν γίνη αποδεκτή, επι τω λόγω ότι τα μέλη αυτής είναι ολιγώτερα του

απαιτουμένου αριθμού, πας ανήκων εις τοιαύτην θρησκευτικήν ομάδα δικαιούται, εντός μηνός από της ημερομηνίας της αρνήσεως αποδοχής της επιλογής της ομάδος, να επιλέξη ατομικώς την κοινότητα, εις ην επιθυμεί να ανήκη, τηρών την προεξηγημένην διαδικασία”.

“Εν τη παρούση παραγράφω «θρησκευτική ομάς» σημαίνει ομάδα προσώπων συνήθως κατοικούντων εν Κύπρω, πρεσβευόντων την αυτήν θρησκείαν και ανηκόντων είτε εις το αυτό δόγμα είτε υποκειμένων εις την αυτήν δικαιοδοσίαν ταύτης, των οποίων ο αριθμός κατά την ημερομηνία της ενάρξεως της ισχύος του Συντάγματος υπερβαίνει τους χιλίους, εξών τουλάχιστον πεντακόσιοι κατέστησαν υπήκοοι της Δημοκρατίας κατά την ειρημένην ημερομηνίαν”.

Σύμφωνα με το δημοψήφισμα που διενεργήθηκε το Νοέμβριο του 1960, και οι τρεις θρησκευτικές ομάδες επέλεξαν να ανήκουν στην ελληνοκυπριακή κοινότητα (όπως ήταν αναμενόμενο), το οποίο επηρέασε κάπως τις σχέσεις τους με τους Τουρκοκύπριους, που τις έβλεπαν ως προέκταση των ελληνοκυπριακών πολιτικών φιλοδοξιών. Γι’ αυτό και είχαν όμοια ή ακόμη και χειρότερη αντιμετώπιση κατά τις διακοινοτικές ταραχές (1963-1964) και την τουρκική εισβολή (1974). Μολονότι η υποχρέωση επιλογής μίας εκ των δύο κοινοτήτων φαίνεται άδικη, αυτό εξασφάλιζε πως τα μέλη των ομάδων αυτών θα απολάμβαναν τα ίδια οφέλη με τα άλλα μέλη της κοινότητας, π.χ. εκλεξιμότητα για τη δημόσια υπηρεσία και τα δημόσια αξιώματα της Δημοκρατίας (Νόμος Περι



Το Μελκονιάν τη δεκαετία του 1940

Κύπρου 1960, Παράρτημα Ε). Τα Άρθρα 110 § 3 και 111 αναγνωρίζουν τη διοικητική αυτονομία των Εκκλησιών των θρησκευτικών ομάδων, σύμφωνα με το διάταγμα Hatt-i Humayun (1856). Στην απουσία μιας επίσημης θρησκείας, υπάρχει ένα σύστημα ομοταξίας με προνομιακό καθεστώς για τις πέντε μείζονες θρησκείες της νήσου (Ελληνορθόδοξη, Ισλαμική, Αρμενική Αποστολική, Μαρωνιτική Καθολική και Ρωμαιοκαθολική). Η εκπροσώπηση των θρησκευτικών ομάδων στα θέσμινα της Δημοκρατίας καθορίζεται από το Άρθρο 109:

“Εκάστη θρησκευτική ομάς, ήτις συμφώνως τη τρίτη παραγράφω του άρθρου 2 επελέξαντο εκατέραν κοινότητα, δικαιούται όπως αντιπροσωπεύηται εν τη Κοινοτική Συνελεύσει της κοινότητος, ην η ομάς επελέξατο, ως ο οικείος κοινοτικός νόμος θέλει ορίσει, διά μέλους ή μελών της θρησκευτικής ομάδος εκλεγόμενης υπό ταύτης”.

Έτσι, ένας Αρμένιος και ένας Λατίνος συμμετείχαν στα εκ Λευκωσίας μέλη της ελληνικής Κοινοτικής Συνέλευσης, ενώ στα εκ Κυρηνείας μέλη

Αντιπροσώπων και των διοικητικών της εξουσιών στο νεοσύστατο Υπουργείο Παιδείας και στο Υπουργικό Συμβούλιο (Νόμος 12/1965). Με σκοπό την προσέγγιση της θητείας των άλλων Βουλευτών, η θητεία των Εκπροσώπων των θρησκευτικών ομάδων εκτεινόταν ετησίως (Νόμοι 45/1965, 49/1966, 50/1967, 87/1968, 58/1969, και μετά ξανά 30/1975 και 26/1976).

Ο Περί Θρησκευτικών Ομάδων (Εκπροσώπησις) Νόμος (Νόμοι 58/1970, 38/1976 και 41/1981) ορίζει ότι εκάστη θρησκευτική ομάδα εκπροσωπείται στη Βουλή των Αντιπροσώπων από έναν εκλεγμένο Εκπρόσωπο· η συμμετοχή των Εκπροσώπων, οι οποίοι δρουν ως σύνδεσμοι μεταξύ των κοινοτήτων και του κράτους, έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα και είναι πενταετούς διάρκειας. Οι Εκπρόσωποι απολαμβάνουν των ίδιων προνομίων με τους υπόλοιπους Βουλευτές (ανεύθυνο, ασυλία, χρηματική αποζημίωση, φοροαπαλλαγές κτλ), συμμετέχουν στην κοινοβουλευτική Επιτροπή Παιδείας, και παρευρίσκονται στις συνεδριάσεις της ολομέλειας.



Γρηγόρη Ουσακνιτσιάνι
1843 - 1920



Καραπέτ Μελκονιάν
1849 - 1934

Οι αδελφοί Κρικώρ και Καραπέτ Μελκονιάν και το μνημείο τους στο Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο Μελκονιάν

συμπεριλαμβανόταν ένας Μαρωνίτης (Αποικιακός Νόμος 6/1960 & Νόμος Ελληνικής Κοινοτικής Συνέλευσης 8/1960). Οι Κοινοτικές Συνελεύσεις δρούσαν ως ένα είδος Κάτω Βουλής, με αρμοδιότητα επί θρησκευτικών, εκπαιδευτικών και πολιτιστικών ζητημάτων. Μετά την αποχώρηση των Τουρκοκυπρίων από την κυβέρνηση και την de facto κατάργηση της τουρκικής Κοινοτικής Συνέλευσης, αποφασίστηκε στις 25 Μαρτίου 1965 η μεταβίβαση των νομοθετικών εξουσιών της ελληνικής Κοινοτικής Συνέλευσης στη Βουλή των

Αν και μπορούν να εκφράζουν τις απόψεις τους για θέματα που σχετίζονται με την ομάδα τους, οι Εκπρόσωποι δεν έχουν δικαίωμα ψήφου. Σύμφωνα με το Νόμο 70/1986, οι εκλογές για την ανάδειξη τους διεξάγονται ταυτόχρονα και παράλληλα με τις βουλευτικές εκλογές. Επομένως, την ημέρα διεξαγωγής των βουλευτικών εκλογών, τα μέλη των θρησκευτικών ομάδων ψηφίζουν δύο φορές, μία για τον Εκπρόσωπό τους και μία για την εκλογή των 56 Ελληνοκυπρίων Βουλευτών.



Τελετή ανάμνησης
τη δεκαετία του
1940 για τα
θύματα της
Αρμενικής
Γενοκτονίας

Οι απαρχές των Αρμενίων

Το αρμενικό οροπέδιο, που εκτείνεται σε μια έκταση 400.000 Km², ορίζεται χονδρικά από τον Εύξεινο Πόντο, τα βουνά του Καυκάσου, τα βουνά του Ταύρου και τη Μεσοποταμία· σύμφωνα με τη βιβλική παράδοση, η κιβωτός του Νώε προσάραξε στο υψηλότερό του σημείο, το όρος Αραράτ (5.137 m). Τα πρώτα ίχνη πολιτισμού στην περιοχή ανάγονται στη Νεολιθική περίοδο και, με βάση γλωσσολογικά και ανθρωπολογικά δεδομένα, η Αρμενία θεωρείται πως είναι η ιστορική κοιτίδα των ινδοευρωπαϊκών φυλών.

Περί το 1500 π.Χ. διαμορφώθηκε μια συνομοσπονδία βασιλείων. Πιστεύεται ότι κατά τον 8ο αιώνα π.Χ. οι φυλές στο δυτικό τμήμα του βασιλείου του Ουραρτού, που ήταν επικεντρωμένες γύρω από τη λίμνη Βαν, διαμόρφωσαν το αρμένικο

έθνος και την αρμένικη γλώσσα. Το 585 π.Χ. τα ηγία πήρε η δυναστεία των Οροντιδών, σε μια εποχή που η Αρμενία (Hayastan) ήταν άλλοτε ανεξάρτητο κράτος και άλλοτε περσική σατραπεία. Το 190 π.Χ. διαχωρίστηκε στη Μεγάλη και τη Μικρή Αρμενία, υπό τον Αρταξία και τον πατέρα του, Ζαριάδρη, αντίστοιχα· επεκτάθηκε και άκμασε, φθάνοντας στο απόγειό της μεταξύ 95-66 π.Χ., όταν συνενώθηκε υπό τον Τιγράνη το Μέγα, γινόμενη ένα από τα ισχυρότερα κράτη ανατολικά της Ρώμης, με την Τιγρανούπολη (Tigranakert) ως την πρωτεύουσά της.

Το 1 μ.Χ. περιήλθε στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, μέχρι που το 54 μ.Χ. εγκαθιδρύθηκε η δυναστεία των Αρσακιδών. Μεταξύ 40 και 60 μ.Χ. οι Απόστολοι Θαδδαίος και Βαρθολομαίος κήρυξαν το Χριστιανισμό, και σταδιακά οι Αρμένιοι υιοθέτησαν τη δυτική πολιτική, φιλοσοφία και θρησκεία. Το έτος 301 είναι ορόσημο: η Αρμενία έγινε η πρώτη χώρα στον κόσμο που υιοθέτησε επίσημα το Χριστιανισμό ως κρατική θρησκεία, όταν ο Άγιος Γρηγόριος ο Φωτιστής προσηλύτισε το Βασιλιά Τιριδάτη Γ' και έγινε ο πρώτος Καθολικός των Αρμενίων. Έκτοτε, οι Αρμένιοι πάντοτε στηρίζονταν στην Εκκλησία τους για να διατηρήσουν την εθνική τους ταυτότητα, ιδιαίτερα σε εποχές που βρίσκονταν υπό ξένο ζυγό. Η χριστιανική πίστη στην αρμένικη γη εδραιώθηκε με το χύσιμο του αίματος, και η ίδια η ιστορία των Αρμενίων είναι ένας αιματοβαμμένος απολογισμός μαρτυρίου και ηρωικού εγχειρήματος, που χαρακτηρίζεται από μίαν αταλάντευτη και αδιάσπαστη πίστη, χρωματισμένη με μια αθεράπευτη αισιοδοξία.

Το 387 η δυτική Αρμενία έγινε επαρχία του Βυζαντίου, ενώ η ανατολική Αρμενία έγινε περσικό βασίλειο. Αποφασισμένοι να μεταφράσει τη Βίβλο στην Αρμενική, και αφού ταξίδεψε γύρω από τον Καύκασο, ο Mesrob Mashdots, μοναχός, θεολόγος και γλωσσολόγος, επινόησε το 405 ένα μοναδικό αλφάβητο για την καταγραφή της αρμενικής γλώσσας. Μέχρι τότε, η Αρμενική γραφόταν με ελληνική, περσική ή συριακή γραφή (καμιά από τις οποίες δεν ήταν κατάλληλη για την αναπαράσταση του περίπλοκου συστήματος ήχων της αρχαίας Αρμενικής): αυτό τον δυσχέρανε στο κήρυγμα του Ευαγγελίου και την καθοδήγηση του ποιμνίου του. Το αλφάβητο, γραμμένο από αριστερά προς δεξιά, αρχικά αποτελείτο από 36 γράμματα (άλλα δύο προστέθηκαν μεταξύ 11ου και 13ου αιώνα) και υπήρξε το έναυσμα για το «Χρυσούν Αιώνα» του



*Η επίσκεψη στην
Κύπρο το 2006 του
Προέδρου Ρομπέρτ
Κοτσαριάν της
Αρμενίας*

αρμένικου έθνους, καθώς όλα τα διοικητικά και εκκλησιαστικά έγγραφα γράφονταν πλέον με αυτό και το Ευαγγέλιο κηρυσσόταν στην Αρμενική· λειτούργησε επίσης ως ισχυρός παράγοντας στην ανάπτυξη του εθνικού αρμενικού πνεύματος. Ο Άγιος Μεσρόπ πιστεύεται πως είναι ο εφευρέτης και του γεωργιανού αλφαβήτου.

Το 428 η Αρμενία υποτάχθηκε στην Περσία. Το 450 ο Πέρσης Βασιλιάς Ιστιγέρδης Β' επέβαλε το Ζωροαστρισμό ως την επίσημη θρησκεία: οι Αρμένιοι εξεγέρθηκαν με την περίφημη Μάχη του Αβαράιρ το 451, εξασφαλίζοντας τελικά το δικαίωμα στην ανεξίθρησκία το 484 με τη Συνθήκη του Νεβαρσάκ. Το 591 ο Βυζαντινός Αυτοκράτορας Μαυρίκιος κατατρόπωσε τους Πέρσες και ενσωμάτωσε μεγάλο μέρος της ανατολικής Αρμενίας στην αυτοκρατορία του· η ενσωμάτωση ολοκληρώθηκε το 629 από τον Αυτοκράτορα Ηράκλειο. Αν και το 645 μεγάλο τμήμα της Αρμενίας κατακτήθηκε από τους Άραβες, μέρος της παρέμεινε στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Για αιώνες, η Αρμενία υπήρξε ο φρουρός των ακραίων συνόρων του Βυζαντίου και μια ανεξάντλητη πηγή στρατιωτών (ακρίτες, ανιχεντές, ιππείς, τοξότες κτλ). Αρκετοί Αρμένιοι έγιναν στρατηγοί και αυτοκράτορες του Βυζαντίου (ένας στους πέντε βυζαντινούς αυτοκράτορες λέγεται πως είχε αρμένικη καταγωγή). Μέχρι το 886 η Αρμενία

αναγνωρίστηκε ως ανεξάρτητο φεουδαρχικό βασίλειο, το οποίο όμως επανακαταλήφθηκε από τους Βυζαντινούς το 1045.

Μετά τη Μάχη του Μαντζικέρτ (1071), οι Σελτζούκοι Τούρκοι κατέλαβαν τη Μεγάλη Αρμενία και μεγάλο μέρος της Ανατολίας. Μέχρι το 1080 οι πολυάριθμοι Αρμένιοι πρόσφυγες που κατέφυγαν στα νοτιοδυτικά ίδρυσαν το αρμενικό Βασίλειο της Κιλικίας, το οποίο κυβερνούσε η δυναστεία των Ρουπενιδών, που είχε ισχυρούς δεσμούς με τη λουζινιανή Κύπρο· παρέμεινε ένα ευημερές και ισχυρό βασίλειο μέχρι που το κατέκτησαν οι Αιγύπτιοι Μαμελούκοι το 1375. Το 1387 τουρκικά φύλα κινήθηκαν προς την περιοχή, και μέχρι το 1481 περιήλθε εξ ολοκλήρου στην Οθωμανική Αυτοκρατορία. Ως αποτέλεσμα, πολλοί Αρμένιοι εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο και αλλού, με μόνο ένα μικρότερο αριθμό τους να παραμένει στη Κιλικία. Παρά την οθωμανική καταπίεση, οι Κιλικιοαρμένιοι κατάφεραν να αυξηθούν σε αριθμό, διατηρώντας σε μεγάλο βαθμό τη θρησκεία, γλώσσα και κουλτούρα τους, και αναγνωρίζονταν ως ξεχωριστό μιλλέτ (θρησκευτική ομάδα), με επικεφαλής τον Αρμένιο Πατριάρχη της Κωνσταντινούπολης. Όλα αυτά άλλαξαν στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, όταν οι Οθωμανοί και οι Νεότουρκοι αποφάσισαν να εξολοθρέψουν συστηματικά τους Αρμένιους.



Το μνημείο
φιλίας μεταξύ
των Αρμενίων
και των
Ελλήνων της
Κύπρου

Η πορεία των Αρμενίων στην Κύπρο

Αν και μεμονωμένοι Αρμένιοι φαίνεται να συσχετίστηκαν με την Κύπρο από τον 5ο αιώνα π.Χ., και αρμένικα νομίσματα έχουν βρεθεί στην Κύπρο που ανάγονται στην εποχή του Τιγράνη του Μέγα, η πραγματική ιστορία της αρμενικής κοινότητας στο νησί ξεκίνησε τον 6ο αιώνα μ.Χ. και είχε άμεση σχέση με τις μετοικεσίες πληθυσμών μεταξύ των επαρχιών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η πρώτη μεγάλης κλίμακας άφιξη Αρμενίων στην Κύπρο έλαβε χώρα το 578, επί βασιλείας του Αυτοκράτορα Ιουστίνου Β: κατά την

εκστρατεία του εναντίον του Πέρση Βασιλιά Χοσρόη Α', ο Στρατηγός Μαυρίκιος ο Καππαδόκης συνέλαβε 10.090 Αρμένιους ως αιχμάλωτους στην Αρζανήνη (Aghdznik), εκ των οποίων 3.350 μεταφέρθηκαν στην Κύπρο. Είναι πολύ πιθανόν αυτοί οι Αρμένιοι να υπηρέτησαν το Βυζάντιο ως μισθοφόροι στρατιώτες και ακρίτες· κρίνοντας από τις στρατηγικές τους θέσεις, φαίνεται πως οι αποικίες που ίδρυσαν ήταν στρατιωτικές. Οι οικισμοί αυτοί αναφέρονται από τον ιστορικό Etienne de Lusignan (1537-1590): Αρμενοχώρι, Αρμίνου, Κορνόκηπος, Πατρίκι, Πλατάνι, Σπαθάριο, ίσως και το Μούσερε.

Περισσότεροι Αρμένιοι κατέφθασαν επί βασιλείας του αρμενικής καταγωγής Αυτοκράτορα Ηράκλειου (610-641), που επιχείρησε να γεφυρώσει τη δογματική διαφορά μεταξύ της Αρμενικής και της Βυζαντινής Εκκλησίας προωθώντας το μονοθελητισμό². Άλλοι ήρθαν επί εποχής του Καθόλικου Hovhannes Odznetsi (717-728), για εμπορικούς λόγους. Στη Μεσοβυζαντινή περίοδο υπηρέτησαν στην Κύπρο Αρμένιοι στρατηγοί και κυβερνήτες, όπως ο Αλέξιος (868), ο Βασίλειος (968), ο Βαχράμ (965), και ο Λέων (910-911), ο οποίος ανέλαβε την ανέγερση της βασιλικής του Αγίου Λαζάρου στη Λάρνακα· υπάρχουν ενδείξεις που υποδηλώνουν πως υπήρξε αρμένικη εκκλησία το 10ο αιώνα και πως κατά τη Λατινοκρατία χρησιμοποιούνταν από Αρμενοκαθολικούς. Αφού η Κύπρος απελευθερώθηκε από τις αραβικές επιδρομές από τον Νικήτα Χαλκούτζη το 965, Αρμένιοι μισθοφόροι μεταφέρθηκαν εδώ για να προστατέψουν την πολιτική κυριαρχία του νησιού.

Οι πολλοί Αρμένιοι που κατοικούσαν στην Κύπρο απαιτούσαν θρησκευτική ποιμαντορία, γι' αυτό και το 973 ο Καθόλικος Khatchig I ίδρυσε την Αρμενική Επισκοπή στη Λευκωσία. Εν συνέχεια, πολλοί Αρμενοκύπριοι Επίσκοποι συμμετείχαν σε σημαντικές εκκλησιαστικές συνόδους, όπως ο Επίσκοπος Θαδδαίος, που συμμετείχε στο Συμβούλιο της Ρώμκλα (1179), και ο Επίσκοπος Νικόλαος, που συμμετείχε στη Σύνοδο της Σις (1307)· μερικοί [όπως ο Khogen I (1963-1983)] ανήλθαν στον πατριαρχικό θρόνο. Αξίζει να αναφερθεί πως, μετά από πολλαπλές έριδες, ο Πάπας Λέων Γ' εξέδωσε το 1519 βούλλα που όριζε ότι ο Αρμένιος Επίσκοπος Κύπρου θα ήταν αρχαιότερος του Μαρωνίτη, Ιακωβίτη και Κόπητ Επισκόπου. Μεταξύ 1136-1138 ο Αυτοκράτορας Ιωάννης Β' Κομνηνός μετέφερε ολόκληρο τον πληθυσμό της αρμενικής πόλης Τελ Χαμντούν στην Κύπρο. Όταν ο Ισαάκιος

² Όταν συγκλήθηκε η Σύνοδος της Χαλκηδόνας το 451, οι Αρμένιοι αδυνατούσαν να παρευρεθούν, καθώς πολεμούσαν τους Πέρσες στη μάχη του Αβαράρ για να διατηρήσουν τη χριστιανική τους πίστη. Η Σύνοδος καταδίκασε την αίρεση του Μονοφυσιτισμού (που δίδασκε πως η ανθρώπινη φύση του Χριστού αφομοιώθηκε από τη Θεϊκή Του φύση). Ο Μονοθελητισμός ήταν η χρυσή τομή ανάμεσα στους Χαλκηδόσιους και τους Αντιχαλκηδόσιους, υποστηρίζοντας πως ο Χριστός είχε μεν δύο φύσεις, αλλά μόνο μία θέληση, τη Θεϊκή. Αφού τον ασπάστηκαν – ανάμεσα σε άλλους – μερικοί Μαρωνίτες, καταδικάστηκε από την Στ' Οικουμενική Σύνοδο στην Κωνσταντινούπολη (680-681).



*Ορφανά
Αρμενόπαιδα-
πρόσκοποι
στη Λευκωσία
το 1927*

Κομνηνός αυτοανακηρύχθηκε 'Αυτοκράτορας της Κύπρου' το 1185 και νυμφεύθηκε την κόρη του Αρμένιου πρίγκηπα Thoros II, έφερε μαζί του Αρμένιους ευγενείς και πολεμιστές, πολλοί από τους οποίους πολέμησαν μαζί με τους ντόπιους εναντίον του Ριχάρδου του Λεοντόκαρδου στη Λεμεσό το Μάιο του 1191, και εξεγέρθηκαν κατά των Ναϊτών τον Απρίλιο του 1192. Όταν στις 12 Μαΐου 1191 ο Ριχάρδος νυμφεύθηκε τη Βερεγγάρια της Ναβάρρας στο παρεκκλήσι του Αγίου Γεωργίου στη Λεμεσό, ο μεγάλος Αρμένιος Βασιλιάς Λέων Β' ήταν ο κουμπάρος τους.

Στην προσπάθειά του να εδραιώσει ένα φεουδαρχικό βασίλειο δυτικού τύπου, ο νέος Άρχοντας της Κύπρου, Guy de Lusignan, έστειλε απεσταλμένους στην Κιλικία, την Αντιόχεια και την Άκρα το Μάιο του 1192, προσκαλώντας ευγενείς, ιππότες και πολεμιστές από το Λεβάντε, με αποτέλεσμα μια μαζική μετανάστευση Αρμενίων και άλλων λαών, στους οποίους παραχωρήθηκαν φέουδα, τιμάρια και προνόμια. Η εγγύτητα της Κιλικίας με την Κύπρο έκανε το νησί ιδιαίτερα ελκυστικό για τους Αρμένιους, και στην πορεία τα δύο βασίλεια συνδέθηκαν αναπόσπαστα μέσω μια σειράς βασιλικών και αριστοκρατικών γάμων που δημιούργησαν στενές (αλλά όχι πάντοτε αρμονικές) σχέσεις μεταξύ τους· μάλιστα, λέγεται ότι αν η Κύπρος δεν παρέμενε στα χέρια των Λουζινιανών, θα μπορούσε να είχε γίνει τμήμα της Μικρής Αρμενίας. Η πτώση της Ιερουσαλήμ και η κατάκτηση της Άκρας, το 1267 και 1291 αντίστοιχα,

κατέστησαν την Κύπρο το ανατολικότερο προπύργιο του Χριστιανισμού· διάφορες χριστιανικές ομάδες - ανάμεσά τους και πολλοί Αρμένιοι - εγκαταστάθηκαν κυρίως στη Λευκωσία και την Αμμόχωστο, όπου ιδρύθηκε Αρμενική Επισκοπή το 12ο αιώνα.

Η αρμενική παροικία της Αμμοχώστου, επικεντρωμένη γύρω από τη συριακή συνοικία, αριθμούσε περί τις 1.500 ψυχές το 1360 και είχε τρεις εκκλησίες: του Sourp Sarkis (Αγίου Σεργίου), της Sourp Varvare (Αγίας Βαρβάρας) και της Sourp Mariam Ganchvor (Παναγίας της Καλούσας). Ήταν εδώ που σπούδασε ο Άγιος Nerses Lampronatsi (1153-1198), υποδηλώνοντας την παρουσία ενός σημαντικού θεολογικού ιδρύματος. Υπάρχει επίσης αναφορά για αρμενικές εκκλησίες στο Σπαθαρικό (Sourp Sarkis και Sourp Varvare, 1287), στον Κορνόκηπο [Sourp Hreshdagabedk (Αρχαγγέλων), 1306], μιας εκκλησίας του Sourp Parsegh (Αγίου Βασιλείου), και δύο εκκλησιών του Sourp Khach (Τιμίου Σταυρού), που πιστεύεται πως είναι το τζαμί Agablar στη Λευκωσία και η άγνωστη εκκλησία μεταξύ των εκκλησιών των Καρμελιτών και της Αγίας Άννας στην Αμμόχωστο. Υπήρχαν επίσης λίγοι Καθολικοί Αρμένιοι, οι γνωστότεροι από τους οποίους ήταν οι Marie και Fimie, κόρες του Αρμένιου Βασιλιά Hayton I, και μοναχές στο βενεδικτινό μοναστήρι Notre Dame de Tyre στη Λευκωσία, καθώς και ο Άρχοντας Hayton της Κορύκου, μοναχός στο πρεμονστρατεσιανό Αββαείο του Μπέλλα-Πάις.



Ο Αρχιεπίσκοπος
Μακάριος
καταθέτει τη
θεμέλια λίθο για το
νέο καθεδρικό ναό
στη Λευκωσία το
1976

Όταν οι Σαρακηνοί επιτέθηκαν στη Μικρή Αρμενία τον Απρίλιο του 1322, περίπου 30.000 Αρμένιοι πρόσφυγες βρήκαν καταφύγιο στην Κύπρο, βοηθούμενοι από πλοία του Βασιλιά της Κύπρου Ερρίκου Β'. μερικοί απ' αυτούς σχημάτισαν φρουρά στην Κερύνεια. Νέο κύμα Αρμενίων κατέφθασε το 1335 και το 1346 για να γλυτώσουν από τις επιθέσεις των Μαμελούκων, ενώ με εντολή του Βασιλιά της Κύπρου Πέτρου Β' αρκετοί Αρμένιοι μισθοφόροι επιστρατεύθηκαν το 1373 για να αντιμετωπίσουν τους Γενουάτες επιδρομείς. Αρμένιοι πολέμησαν κατά των Σαρακηνών στο χωριό Στύλλοι (1425) και κατά των Μαμελούκων στη Μάχη της Χοιροκοιτίας (1426), συμπεριλαμβανομένου του ιερέα Gosdantin, αδελφού του Αρμένιου Επισκόπου Levon. Λόγω της συνεχούς παρακμής της Μικρής Αρμενίας, ο Βασιλιάς της Λέων Ε' μετακινήθηκε στην Κύπρο το 1375. Αφού πέθανε, ο τίτλος και τα προνόμια του μεταφέρθηκαν στον εξάδελφό του, Ιάκωβο Α' Λουζινιανό, στον καθεδρικό ναό της Αγίας Σοφίας το 1396· ακολούθως, ο θυρεός των Φράγκων Βασιλέων της Κύπρου έφερε το Σταυρό της Ιερουσαλήμ, και τους Λέοντες των Λουζινιανών, της Κύπρου και της Αρμενίας. Το 1403, 30.000 Αρμένιοι κατέφυγαν στην Κύπρο, ενώ το 1421 ολόκληρος ο πληθυσμός της περιοχής Σεχούν μεταφέρθηκε εδώ. Το 1441 οι αρχές της Αμμοχώστου ενθάρρυναν Αρμένιους και Σύριους από την Κιλικία και τη Συρία να εγκατασταθούν εκεί.

Οι χρονογράφοι Λεόντιος Μαχαιράς (1369-1458), Γεώργιος Βουστρώνιος (1430-1501) και Φλώριος Βουστώνιος (1500-1570) μας πληροφορούν ότι η αρμενική συνοικία της Λευκωσίας βρισκόταν κοντά

στην πύλη του Αγίου Δομήνικου³, (γνωστή και ως Πύλη των Αρμενίων), ονομαζόταν Αρμενία ή Αρμενογειτονιά, και γειτνιάζε με το 6^ο παλάτι των Λουζινιανών (το Ρογιάτικο). Οι αρμενικές εκκλησίες της φράγκικης Λευκωσίας ήταν αυτές των Sourp Kevork (Αγίου Γεωργίου) και Sourp Boghos-Bedros (Αγίων Παύλου και Πέτρου). Η Αρμενική ήταν μια από τις έντεκα επίσημες γλώσσες του Βασιλείου της Κύπρου, και μία από τις πέντε επίσημες γλώσσες κατά την Ενετοκρατία. Οι Αρμένιοι συγκαταλέγονταν ανάμεσα στις επτά σημαντικότερες θρησκευτικές ομάδες της Κύπρου, έχοντας στην κατοχή τους αποθήκες και καταστήματα στα λιμάνια της Αμμοχώστου, της Λεμεσού και της Πάφου, ελέγχοντας έτσι μεγάλο τμήμα του εμπορίου. Αρκετοί Αρμένιοι έγιναν μισθοφόροι και ευγενείς του παλατιού, και ένα απλίκι (κτήμα) με αμπελώνες στον Άγιο Δομέτιο ανήκε επίσης σε Αρμένιους μέχρι το 1473. Παρά την ευημερία τους, οι Αρμενορθόδοξοι – όπως και οι Ελληνορθόδοξοι, οι Μαρωνίτες, οι Νεστοριανοί και οι Ιακωβίτες – υπόκειντο σε πίεση για να εκλατινιστούν, ιδιαίτερα επί εποχής του Λατίνου Αρχιεπισκόπου Λευκωσίας, Elias de Nabinaux, που συγκάλεσε σχετική σύνοδο τον Ιανουάριο του 1340. (Εκατόν χρόνια νωρίτερα, όταν η πίεση για εκλατινισμό είχε γίνει αφόρητη για τους Ελληνορθόδοξους ιεράρχες, είχαν καταφύγει στην αρμενική Κιλικία).

Το 15ο αιώνα η αρμενική κοινότητα της Κύπρου βρισκόταν στο απόγειό της, καθώς οι εμπορικές συναλλαγές με τις γειτονικές χώρες ευνοούνταν ιδιαίτερα, και πολλοί Αρμένιοι δραστηριοποιούνταν στο χώρο του εμπορίου· μάλιστα, η διαλεκτική κυπριακή λέξη χανουτίν [κατάστημα, εργαστήριο] και χανουτάρης [καταστηματούχης, μπακάλης] – που προέρχονται από την αρμενική λέξη για το κατάστημα [khanout] – εισήλθε στην κυπριακή διάλεκτο κατά τη Λατινοκρατία. Στις 16 Δεκεμβρίου 1467 το γόητρο της αρμενικής κοινότητας ενισχύθηκε περαιτέρω όταν, μετά από παρατεταμένη ξηρασία και τις ανεπιτυχείς προσευχές των Φράγκων και των Ελλήνων, ο Αρχιεπίσκοπος Sarkis ανέπεμψε λιτανεία γύρω από τα τείχη της Λευκωσίας· όταν ξαναμπήκε στην πόλη και άγγιξε ένα δοχείο νερού με τον Τίμιο Σταυρό, αμέσως έπεσαν βροχές και όλοι οι Χριστιανοί της Κύπρου ευφράνθηκαν. Ωστόσο, η ευημερία αυτή ανακόπηκε από τη σκληρή και διεφθαρμένη βενετική διοίκηση και τους υπέρογκους φόρους που επέβαλλαν. Ο τυραννικός δεσποτισμός τους, σε συνδυασμό με αντιξοές συνθήκες (ανομβρίες, επιδημίες, λιμοί, πλημμύρες, σεισμοί κτλ),

³ Τα σημερινά τείχη της Λευκωσίας κτίστηκαν μεταξύ 1567-1570· με βάση τις περιγραφές των φράγκικων τειχών, η Πύλη του Αγίου Δομήνικου πιστεύεται πως βρισκόταν μεταξύ του δημοτικού πάρκου και του νέου κτιρίου του Ανωτάτου Δικαστηρίου.

προκάλεσαν αξιοσημείωτη μείωση στον πληθυσμό.

Κατά την κατάληψη του νησιού από τους Οθωμανούς (1570-1571), στρατολογήθηκαν περίπου 40.000 Οθωμανοαρμένιοι τεχνίτες (ανιχνευτές, κλειδαράδες, κτίστες, λαγουμτζήδες, μαραγκοί, μηχανουργοί, οπλουργοί, ράφτες, σιδεράδες και σκαπανείς), και αρκετοί απ' όσους επέζησαν εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο. Η νέα τάξη πραγμάτων επηρέασε και την αρμενική κοινότητα: οι Αρμένιοι στην Αρμόχωστο σφαγιάστηκαν ή εκδιώχθηκαν, ενώ οι Αρμένιοι στη Λευκωσία αυξήθηκαν σημαντικά σε αριθμό και άκμασαν. Ως ανταμοιβή για τις υπηρεσίες τους – την ακριβή φύση των οποίων μπορούμε μόνο να υποθέσουμε – παραχωρήθηκε στους Αρμένιους της Λευκωσίας η φύλαξη της Πύλης Πάφου (έκαναν χρήση αυτού του προνομίου μόνο για μικρό χρονικό διάστημα, εξαιτίας των μεγάλων δαπανών που απαιτούνταν), και ένα φερμάνι του Σουλτάνου Σελήμ Β' (Μάιος 1571) τους παραχώρησε το μοναστήρι Notre Dame de Tyre (γνωστό και ως Tortosa): είναι η εκκλησία της Ευλογημένης Παρθένου Μαρίας στην οδό Βικτωρίας, η καρδιά της αρμενικής κοινότητας μέχρι το 1963. Περίπου 20-30 χιλιάδες Αρμένιοι ζούσαν στην Κύπρο κατά τα πρώτα χρόνια της Τουρκοκρατίας, ωστόσο σύντομα ο αριθμός αυτός μειώθηκε δραματικά λόγω της δυσβάστακτης φορολογίας και της σκληρότητας της οθωμανικής διοίκησης. Άλλο πλήγμα ήταν η κατάργηση της Επισκοπής της Αρμόχωστου, καθώς ολόκληρη η περιτειχισμένη πόλη έγινε άβατο για τους μη-Μουσουλμάνους μέχρι τα πρώτα χρόνια της Αγγλοκρατίας.

Αντίθετα με τους Λατίνους και τους Μαρωνίτες, οι Αρμένιοι – όντας Ορθόδοξοι – δεν καταπιέζονταν όσον αφορά τη θρησκεία τους από τους Οθωμανούς. Μάλιστα, αναγνωρίζονταν ως έθνος μέσω του θεσμού των μιλλέτ, και η Αρμενική Μητρόπολη Κύπρου θεωρείτο "Azkayin Ishkhanoutiun" (Εθναρχία). Εξασκούσαν επικερδή επαγγέλματα (αβοκάτοι, δανειστές, δραγομάνοι, καλαϊτζήδες, κουγιουμτζήδες κτλ) και στις αρχές του 17ου αιώνα εγκαταστάθηκαν εδώ Περσοαρμένιοι ως έμποροι μεταξιού. Περιηγητές αναφέρουν ότι στο Bedestan (την καλυμμένη αγορά της Λευκωσίας) υπήρχαν πολλοί Αρμένιοι έμποροι, και πως στις αρχές του 19ου αιώνα ο κορυφαίος πολίτης της Λευκωσίας ήταν ένας Αρμένιος έμπορος ονόματι Sarkis. Ένα φερμάνι του Σουλτάνου το 1642 εξαιρούσε τους Αρμένιους από την καταβολή φορολογίας για το Μοναστήρι του Αγίου Μακαρίου, που ανανεώθηκε το 1660 και το 1701· έγιναν



ανακαινίσεις το 1735 και το 1814. Το Αρμενομονάστηρο υπήρξε ένας σημαντικός σταθμός για Αρμένιους και άλλους προσκυνητές καθοδόν προς τους Αγίους Τόπους, καθώς και τόπος ανάπαυσης για τους Καθολικούς της Κιλικίας και ταξιδευτές, όπως το νοβελίστα Hovsep Shishmanian (γνωστό με το λογοτεχνικό του όνομα "Dzerents"): εμπνευσμένος από το περίγραμμα της μακρινής οροσειράς του Ταύρου, έγραψε το 1875 την ιστορική νουβέλα "Toros Levoni".

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος εγκαινιάζει το Ναρέκ Λευκωσίας το 1972

Το καθεστώς της μεροληπτικής και επαχθούς φορολογίας εξανάγκασε πολλούς Αρμένιους να γίνουν λινοβάμβακοι (κρυπτοχριστιανοί): εμφανίζονταν ως Μουσουλμάνοι, τηρώντας εξωτερικά την περιτομή και άλλα οθωμανικά έθιμα, κρυφά όμως τελούσαν λειτουργίες και έφεραν δύο ονόματα, ένα χριστιανικό και ένα μουσουλμανικό. Υπάρχουν μαρτυρίες για Αρμένιους λινοβάμβακους στα χωριά Άγιος Ιάκωβος, Άγιος Χαρίτων, Αρμενοχώρι, Αρτεμη, Κορνόκηπος, Μελούντα, Πλατάνι⁴, Σπαθαρικό κτλ. Επιπρόσθετα, η αρμενική εκκλησία στη Λευκωσία ήταν αντικείμενο πόθου ανάμεσα σε Ελληνορθόδοξους και Αλεβίτες Μουσουλμάνους, που σε πολυάριθμες περιστάσεις επιχείρησαν να αποκτήσουν την εκκλησία, ακόμη και μετά από ένα φερμάνι του 1613 που ακύρωνε τέτοιες προσπάθειες. Εντούτοις, ο Αρχιμανδρίτης Κυπριανός (1735-1815) μας πληροφορεί ότι προ του 1788, οι Αρμένιοι της πρωτεύουσας προσέφεραν ετήσιο δώρο στον Έλληνα Αρχιεπίσκοπο ως ένδειξη

⁴ Είναι ενδιαφέρον ότι η εικόνα της Παναγίας της κατεστραμμένης εκκλησίας του Πλατανιού, χρονολογούμενη γύρω στο 1680 και από το 18^ο αιώνα στην εκκλησία του Σταυρού στο Λευκόνειο, ονομαζόταν «Αρμενική Παναγία» και ήταν αρμενικής τεχνοτροπίας.



*Η μοναδική
Αρμενική
Ευαγγελική
εκκλησία της
Κύπρου, τώρα στις
κατεχόμενες
περιοχές και σε
χρήση ως
παράνομο κέντρο
χειροτεχνίας*

υποταγής, έθιμο που διάρκεσε μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα. Στα τέλη του 18ου και στις αρχές του 19ου αιώνα, μικρός αριθμός Αρμενίων έγιναν Καθολικοί, μετά από μια σειρά επιμειξιών με μερικές εύπορες λατινικές οικογένειες στο νησί.

Τον Ιούλιο του 1821 η κατάσταση κλιμακώθηκε όταν αριθμός Κυπρίων υποστήριξε την Ελληνική Επανάσταση. Έλληνες, Φράγκοι, Αρμένιοι και Μαρωνίτες απαγορευόταν να κατέχουν ή να μεταφέρουν οποιοδήποτε είδος πυροβόλου ή επιθετικού όπλου, και ανάμεσα στους κληρικούς που εκτελέστηκαν ήταν και ένας Αρμένιος ιερέας από τη Λευκωσία, ο der Bedros. Στον απόηχο των 470 εκτελέσεων, οι Οθωμανοί κατέστρεψαν τα μέγαρα των Ελλήνων και Αρμενίων Ορθοδόξων στη Λευκωσία, αφήνοντας μόνο έναν όροφο, υποβιβάζοντας έτσι την ευνοϊκή τους θέση στην κοινωνία. Σταδιακά, ωστόσο, παρατηρήθηκαν βελτιώσεις υπό το φως του Hatt-ı Serif του Gulhane: στο Ντιβάνι (Διοικητικό Συμβούλιο), που συστάθηκε το 1839, ο Αρμένιος Επίσκοπος συμμετείχε πλάι στον Έλληνα Αρχιεπίσκοπο και το Μαρωνίτη Επίσκοπο· μετά το 1850 μερικοί Αρμένιοι εργοδοτήθηκαν στη δημόσια υπηρεσία, συμπεριλαμβανομένων κάποιων που ήρθαν από την Κωνσταντινούπολη. Τέλος, η αρμενική εκκλησία στη Λευκωσία ήταν ανάμεσα στις πρώτες εκκλησίες στην Κύπρο που απέκτησαν καμπαναριό, που κτίστηκε με τη δωρεά ενός Κωνσταντινουπολίτη Αρμένιου (ονόματι Nevrouzian) το 1860. Η μικρή αρμενική κοινότητα άρχισε να ευημερεί όλο και περισσότερο, ιδιαίτερα μετά το άνοιγμα της Διώρυγας του Σουέζ το 1869, που ωφέλησε τους Αρμένιους και τους άλλους εμπόρους στην Κύπρο. Ο Αρχιδούκας της Αυστρίας Louis Salvator (που επισκέφθηκε τη Λευκωσία το 1873) παρατήρησε το

“αλά φράγκα” ντύσιμο των Αρμενίων.

Η έλευση των Βρετανών τον Ιούλιο του 1878 και η προοδευτική τους διοίκηση ενδυνάμωσαν ακόμη περισσότερο την αρμενική κοινότητα. Γνωστοί για τις γλωσσικές τους επιδεξιότητες, αρκετοί Αρμένιοι συμβλήθηκαν στην Κύπρο για να εργαστούν ως διερμηνείς στα κονσουλάτα και τη βρετανική διοίκηση, που ήταν αντιμέτωπη με το πρόβλημα της ανάγνωσης των οθωμανικών κειμένων και της νομοθεσίας. Ο Arisoghom Utudjian από την Κωνσταντινούπολη ήταν ο επίσημος μεταφραστής των οθωμανικών κρατικών εγγράφων (1878-1919), και ο Enoch Jelajian ήταν στη χαρτογραφική-τοπογραφική ομάδα του Υπολοχαγού Horatio Herbert Kitchener (1880-1883). Ακριβώς όπως ο Έλληνας Αρχιεπίσκοπος υποδεχόταν τον Κυβερνήτη και τους επίσημους επισκέπτες (όπως το Sir Winston Churchill το 1907), έτσι έκανε και ο Αρμένιος Επίσκοπος. Ο αριθμός των Αρμενίων στην Κύπρο αυξήθηκε σημαντικά ως επακόλουθο των μαζικών απελάσεων και των τρομερών σφαγών που διαπράχθηκαν από τους Οθωμανούς και τους Νεότουρκους [χαμιτικές σφαγές (1894-1896), σφαγή των Αδάνων (1909)⁵, κυρίως Γενοκτονία 1915-1920, και σφαγές και απελάσεις του 1921-1923], μια Γενοκτονία που αφάνισε γύρω στους 1.500.000 Οθωμανοαρμένιους και την οποία η Τουρκία μέχρι σήμερα αρνείται πεισματικά να παραδεχτεί. Αρμένιοι που επέζησαν των σφαγών και των απελάσεων κατέφθασαν στην Κύπρο απ' όλα της τα λιμάνια, ιδιαίτερα αυτού της Λάρνακας και σε μικρότερο βαθμό της Κερύνειας και της Αμμοχώστου, παρόλον ότι κάποιοι έφθασαν επίσης μέσω των λιμανιών της μακρινής Πάφου και της Λεμεσού. Εκείνοι που έφθασαν στη Λάρνακα



Το Αρμενικό Σχολείο Ναρέκ στη Λευκωσία

⁵ Μετά απ' αυτές τις σφαγές και λόγω της εγγύτητας με το βόρειο τμήμα της Κύπρου, διαμελισμένα πτώματα άτυχων Αρμενίων ξεβράζονταν κατά μήκος των ακτών της Κερύνειας για μέρες.



Οι επιγραφές πάνω από την είσοδο της εκκλησίας του Σουρν Στεπανός στη Λάρνακα

έμπαιναν σε καραντίνα για 40 ημέρες στη Δεκέλεια προτού τους επιτραπεί να εισέλθουν στο νησί.

Εργατικοί, καλλιεργημένοι και φιλοπρόδοι, οι Αρμένιοι δεν άργησαν να ορθοποδήσουν στην Κύπρο, η οποία άνοιξε τις αγκάλες τις σε πάνω από 9.000 πρόσφυγες από την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη και την Κιλικία (κυρίως από Άδανα, Σελεύκεια, Σις, Marash, Τασό, Καισαρεία, Hadjen και Άντεπ). Κάποιοι ήρθαν εδώ κατά τύχη, μερικοί λόγω της εγγύτητας με την πατρίδα τους, ενώ άλλοι ένωσαν ασφαλείς υπό τη βρετανική διοίκηση. Οι περισσότεροι απ' αυτούς έμειναν εδώ σε προσωρινή βάση και τελικά έκαναν διευθετήσεις για να εγκατασταθούν αλλού. Περίπου 1.300 αποφάσισαν να παραμείνουν, και καθιερώθηκαν ως άνδρες και γυναίκες των γραμμάτων, ικανοί επιχειρηματίες και έμποροι, αγγειοπλάστες, αργυροχόοι, αρτοποιοί, γανωματάδες, γιατροί, γραμματείς, δικηγόροι, έμποροι μεταξιού, βαμβακιού και μαλλιού, επιπλοποιοί, εστιάτορες, ζωγράφοι, ιδιοκτήτες εργοστασίων (που κατασκεύαζαν κουμπιά, ρούχα, δέρμα, χαρτί, κεραμικά, σαπούνι και μαλλί), καθηγητές, καπελλάδες, κασιτερωτές, κατασκευαστές υποκαμίσων και φορεμάτων, κοσμηματοπώλες, κτηνίατροι, λογιστές, μουσικοί,

νοσοκόμοι, ξυλουργοί, οδοντίατροι, ράφτες, ταμπάκηδες, τελωνειακοί, τσαγκάρηδες τυπογράφοι, φωτογράφοι, χαλκωματάδες και χρυσοχόοι. Οι Αρμένιοι ήσαν οι πρώτοι κατασκευαστές καθισμάτων, χτενών και σφραγίδων, κλειδαράδες, μηχανικοί, τσιγκογράφοι και ωρολογάδες στην Κύπρο, οι πρώτοι που εισήγαγαν τον κινηματογράφο, και ήταν Αρμένιοι που πρωτοεισήγαγαν τον αρμένικο παστοურμά, το γύρο, τις κούπες, τα λαχματζιούν και τους λοκμάδες στην κυπριακή κουζίνα – όλα πολύ δημοφιλή σήμερα. Εκ φύσεως νομοταγείς, οι Αρμένιοι πάντοτε είχαν υψηλό προφίλ με τη βρετανική διοίκηση μέσω της εργασίας τους, και αρκετοί απ' αυτούς έγιναν δημόσιοι λειτουργοί και αστυνομικοί ή εργοδοτήθηκαν στον Κυπριακό Κυβερνητικό Σιδηρόδρομο και την Cable and Wireless.

Περίπου 15 Αρμένιοι που μόλις είχαν έλθει στην Κύπρο συμμετείχαν στο Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897. Κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο (1914-1918) αρκετοί Αρμενοκύπριοι υπηρέτησαν ως μουλάρηδες και μεταφραστές. Το 1917 η Ανατολική Λεγεώνα (αργότερα ονομάστηκε Αρμενική Λεγεώνα) συστάθηκε και εκπαιδεύτηκε κοντά στο χωριό Μπογάζι, αποτελούμενη από περισσότερους από 4.000 εθελοντές Αρμένιους της Διασποράς που πολέμησαν κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας στην Παλαιστίνη και την Κιλικία. Η αρμενική κοινότητα ευημερούσε καθ' όλη τη διάρκεια της Αγγλοκρατίας, ιδρύοντας συλλόγους, σχολεία και μουσικά σχήματα και ενδυναμώνοντας τα θρησκευτικά της συναισθήματα. Κατά τη διάρκεια των δεκαετιών 1920-1950 μερικοί εργάζονταν στα μεταλλεία αμιάντου στον Αμιάντο, και άλλοι



Η Παναγία του Καντσιθάρ στην Αμιόχωστο



αυτοδιάθεση, και μερικοί ακόμη ψήφισαν υπέρ της Ένωσης με την Ελλάδα στο δημοψήφισμα του Ιανουαρίου του 1950. Τουλάχιστον 2 Αρμενοκύπριοι βοηθούσαν την ΕΟΚΑ στην κατασκευή βομβών, ενώ 3-4 συμμετείχαν στα ορεινά τμήματα των ανταρτών της ΕΟΚΑ. Θα πρέπει επίσης να αναφέρουμε ότι γύρω στους 90 Αρμένιους συμμετείχαν στο Κυπριακό Σύνταγμα, πολεμώντας στα πεδία των μαχών στο πλευρό της Βρετανίας μεταξύ 1940-1945⁶. Μέχρι την Ανεξαρτησία του 1960, οι Αρμένιοι είχαν σφυρηλατήσει ισχυρούς δεσμούς με τους υπόλοιπους Κυπρίους: απόδειξη της εργατικότητάς τους είναι το γεγονός ότι αν και το 1963 αριθμούσαν γύρω στους 3.500, η συνεισφορά τους στην άμεση φορολογία ήταν λίγο περισσότερο από το ένα τρίτο της συνεισφοράς των Τουρκοκυπρίων (που αριθμούσαν τότε γύρω στους 107.500). Στο Δημοψήφισμα της 13ης Νοεμβρίου 1960⁷, 1.077 Αρμένιοι ψηφοφόροι επέλεξαν να ανήκουν στην ελληνοκυπριακή κοινότητα (737 από τη Λευκωσία, 203 από τη Λάρνακα, 69 από τη Λεμεσό, 64 από την Αμμόχωστο και 4 από την Κερύνεια), και μόνο 5 στην τουρκοκυπριακή κοινότητα (4 από τη Λευκωσία και 1 από τη Λάρνακα), το οποίο κατά συνέπεια καθόρισε τις πολιτικές τους επιλογές στο παιχνίδι της διακοινοτικής αντιπαράθεσης.

Τα πλήγματα που επακόλουθα δέχθηκε η αρμενική κοινότητα ήταν ιδιαίτερα σκληρά: όταν ξέσπασε βία στις 21 Δεκεμβρίου 1963, η συνοικία τους ήταν μια από τις πρώτες περιοχές της εντός των τειχών πόλης που καταλήφθηκε μερικώς από εξτρεμιστές Τούρκους, ωστόσο μερικοί επέλεξαν να παραμείνουν εκεί, μέχρι τις 19 Ιανουαρίου 1964, όταν οι Τούρκοι κατέλαβαν και λεηλάτησαν τα σπίτια τους· 10 ημέρες μετά ρήμαξαν την εκκλησία. Αν και οι περισσότεροι δεν επέστρεψαν στα σπίτια τους, μερικοί το έπραξαν το Φεβρουάριο του 1964, αλλά μόνο για μικρό χρονικό διάστημα: στις 3 Μαρτίου 1964 αυτοί που παρέμειναν στον αρμενομαχαλλά (Karaman Zade) και αυτοί που ζούσαν ακόμη στις νεόδμητες περιοχές Νεάπολη και Κωνσταντία έλαβαν απειλητικές επιστολές από Τουρκοκύπριους εξτρεμιστές που τους έδιναν τρεις ώρες να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους· συνολικά, 231 αρμενοκυπριακές και 169 ελληνοκυπριακές οικογένειες της Λευκωσίας προσφυγοποιήθηκαν κατά τις ταραχές του 1963-1964, και έχασαν τις

Ο καθεδρικός ναός της Σουρν Αστβαϊζαϊζίν στην Ακρόπολη

εργάζονταν στα μεταλλεία χαλκού στο Μαυροβούνι και τη Σκουριώτισσα. Αρκετοί υπήρξαν συνδικαλιστές και μάλιστα ήταν ανάμεσα στους πρωτοστάτες των απεργιών του 1935, 1936, 1941, 1944 και 1948. Ο κοινωνικός και γλωσσικός διαχωρισμός μεταξύ των deghatsi (ντόπιων) και των kaghtaganner (προσφύγων) σταδιακά μειώθηκε, και μέχρι τις δεκαετίες 1940-1950 είχε πάψει να υπάρχει. Αρμένιοι βρήκαν καταφύγιο στην Κύπρο ξανά ως πρόσφυγες από την Παλαιστίνη (1947) και την Αίγυπτο (1956). Ωστόσο, κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα (1955-1959) μερικοί Αρμένιοι έφυγαν από την Κύπρο λόγω της πολιτικής αστάθειας της περιόδου.

Αν και στα προηγούμενα χρόνια οι Αρμένιοι – όπως οι Μαρωνίτες και οι Λατίνοι – είχαν εκφράσει την αντίθεσή τους στην ανεξαρτησία της Κύπρου (π.χ. το Δεκέμβριο του 1925, τον Ιούνιο του 1928 και το Σεπτέμβριο του 1929 – όλα υπό τον Αρχιεπίσκοπο Πέτρος Σαρατζιάν), τμήμα της κοινότητας υποστήριζε τον ένοπλο αγώνα για

⁶ Ένας εξ αυτών, ο Vahan Kalemkerian (CY 227) από την Αμμόχωστο, έπεσε στις 26/07/1945 και τάφηκε στο Σαλέρνο.
⁷ Η αριθμητική διαφορά μεταξύ των 1.082 Αρμενίων που ψήφισαν και των 3.628 Αρμενίων που κατοικούσαν στην Κύπρο τότε έχει να κάνει με το γεγονός ότι, σύμφωνα με το Σύνταγμα, «η υπανάδρος γυνή ανήκει εις την κοινότητα του συζύγου αυτής» (Άρθρο 2 § 7α), και «το άρρεν ή θήλυ τέκνον το μη συμπληρώσαν το εικοστό πρώτον έτος της ηλικίας του ανήκει εις την κοινότητα του πατρός αυτού, επί δε αγνώστου πατρός και εφ' όσον δεν έχει υιοθετηθή, εις την κοινότητα, εις ην ανήκει η μήτηρ αυτού» (Άρθρο 2 § 7β). Επίσης, μερικοί παρέμειναν Βρετανοί υπήκοοι.

επιχειρήσεις τους.

Παρά το πλήγμα του 1963-1964, καθώς και την έξοδο μεταξύ 1925-1940 και 1953-1965 προς τη σοβιετική Αρμενία, τη Μεγάλη Βρετανία και αλλού, η αρμενική κοινότητα συνέχισε να ευημερεί, στηριζόμενη από την Κυπριακή Δημοκρατία. Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος Γ' έθεσε τις εκκλησίες του Αγίου Δομετίου και της Αγίας Παρασκευής στη διάθεση των Αρμενίων της Λευκωσίας και της Αμμοχώστου αντίστοιχα. Για βαφτίσεις, γάμους, κηδείες, Πάσχα και Χριστούγεννα, χρησιμοποιούνταν είτε η αγγλικανική εκκλησία του Αγίου Παύλου (στην οποία δωρήθηκαν από την κοινότητα ένας σταυρός για το αλτάρι και τα παράθυρα βιτρώ) είτε η αίθουσα θεάτρου του Ναρέκ στη Λευκωσία, ενώ στην Αμμόχωστο χρησιμοποιούνταν η ελληνορθόδοξη εκκλησία του Αγίου Ιωάννη.

Η αρμενική κοινότητα υπέφερε και κατά την τουρκική εισβολή του 1974: προσφυγοποιήθηκαν 4-5 οικογένειες που ζούσαν στην Κερύνεια, 40-45 οικογένειες που ζούσαν στα Βαρώσια (Αμμόχωστος) και γύρω στις 30 οικογένειες που ζούσαν δυτικά της εντός των τειχών πόλης στον Άγιο Ανδρέα στη Λευκωσία, ενώ ο κοιτώνας των αγοριών του Μελκονιάν βομβαρδίστηκε από την Τουρκική Αεροπορία και το Αρμενομονάστηρο έγινε απροσπέλαστο. Επίσης, η Rosa Bakalian από το Νέο Χωριό Κυθρέας είναι μια από τους 1.493 αγνοούμενους από το 1974.

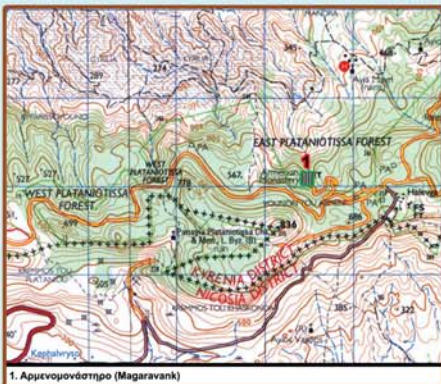
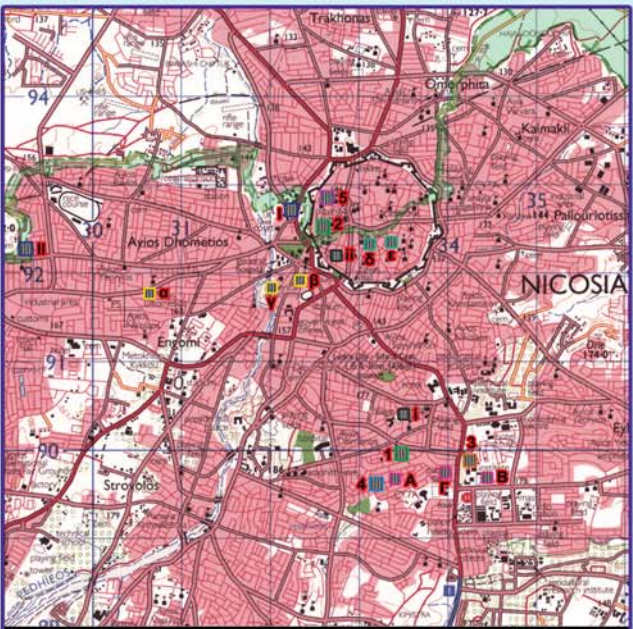
Μετά από τις συνεχείς προσπάθειες του Εκπροσώπου Δρ. Αντρανίκ Λ. Αστζιάν, ανεγέρθηκε το Δημοτικό Σχολείο Ναρέκ στην οδό Κύκλωπος στην Ακρόπολη Λευκωσίας, με τη βοήθεια της κυπριακής κυβέρνησης, και εγκαινιάστηκε το 1972 από τον Αρχιεπίσκοπο Κύπρου Μακάριο Γ' και τον Καθολικό της Κιλικίας Χορέν Α', που ήταν και ο ίδιος Αρμενοκύπριος. Στις 25 Σεπτεμβρίου 1976 τέθηκαν τα θεμέλια του νέου μητροπολιτικού καθεδρικού ναού της Παναγίας της Θεοτόκου, ο οποίος εγκαινιάστηκε το 1981. Το 1984 η Αρμενική Μητρόπολη Κύπρου – που προηγουμένως είχε την έδρα της σε ενοικιασμένη ιδιοκτησία κοντά στο παρεκκλήσι του Αγίου Δομετίου – μετακόμισε σε νέο κτίριο που ανεγέρθηκε στον ίδιο χώρο, προσομοιάζοντας έτσι το άλλοτε στενά συνδεδεμένο αρμενικό συγκρότημα στην οδό Βικτωρίας. Η γη στην οδό Αρμενίας αρχικά δόθηκε στην κοινότητα ως εμπιστευμα. Το 1986, χάρη στις άκαμπτες προσπάθειες του Εκπροσώπου Αράμ Καλαϊτζιάν, η κυπριακή κυβέρνηση παραχώρησε ιδιοκτησία στην Αρμενική Μητρόπολη μέσω πράξης τίτλου πλήρους κυριότητας στο Κτηματολόγιο.

Τα τελευταία χρόνια, ο αυξανόμενος αριθμός μεικτών γάμων μεταξύ Αρμενοκυπρίων και Ελληνοκυπρίων έχει αλλάξει τη δυναμική της κοινότητας. Εκτός από τους Κιλικιοαρμένιους, και άλλοι βρήκαν καταφύγιο στην Κύπρο: Παλαιστινιοαρμένιοι λόγω του παλαιστινιακού πολέμου (1947-1949), Αιγυπτιοαρμένιοι λόγω της Κρίσης του Σουέζ (1956-1957), Λιθανοαρμένιοι λόγω του εμφυλίου πολέμου στο Λίβανο (1975-1990), Συροαρμένιοι λόγω των εξεγέρσεων στη Συρία (1976-1982), Ιρανοαρμένιοι λόγω της ισλαμικής επανάστασης (1978-1979), και Γεωργιοαρμένιοι, Ρωσσοαρμένιοι και Αρμένιοι από την Αρμενία μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης (1991). Υπάρχει επίσης μικρός αριθμός Ελληνοαρμενίων. Αν και μερικοί από τους προαναφερόμενους έχουν εγκατασταθεί μόνιμα στην Κύπρο, δεν είναι πλήρως ενσωματωμένοι, παρόλον ότι η πλειοψηφία των εξ Αρμενίας ορμόμενων είναι απόγονοι Αρμενοκυπρίων που μετανάστευσαν στην Αρμενία κατά τις δεκαετίες 1940-1960. Σήμερα υπολογίζεται πως υπάρχουν πάνω από 3.500 Αρμένιοι στην Κύπρο, εκ των οποίων περίπου το 65% ζει στην αστική Λευκωσία (κυρίως σε Στρόβολο, Αγλαντζιά, Λευκωσία και Άγιο Δομέτιο), 20% στη Λάρνακα, 10% στη Λεμεσό, 5% στην Πάφο, και λίγες οικογένειες σε κάποια χωριά. Η παρουσία των Αρμενίων και των άλλων θρησκευτικών ομάδων όντως συμβάλλει στον πολιτιστικό πλουραλισμό της Κύπρου, με ανεκτίμητη συμβολή στη συνεχή ανάπτυξη της χώρας.



*Η εκκλησία του
Σουρη Κεθόρκ
στη Λεμεσό*

ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΗΡΙΑ ΚΥΠΡΟΣ



1. Αρμενομονότροπο (Magaravank)

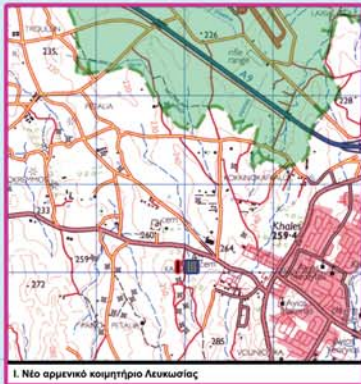
- 1. Εκκλησία Sour Asdvadzadzin, Σχολείο Ναρέκ, Μητρόπολη, Μνημείο Γενοκτονίας
- 2. Τουρκοκρατούμενο αρμενικό συγκρότημα (εκκλησία, μητρόπολη, σχολείο, μνημείο)
- 3. Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο Μεκονάν
- 4. Μικρόνο Ευαγγελικό Καθολικό, παρεκκλήσι Sour Ameharergitch
- 5. Τουρκοκρατούμενη Αρμενική Ευαγγελική εκκλησία
- 6. Παλιό αρμενικό κομητήριο Αγίου Πάλας, παρεκκλήσι Sour Boghos
- 7. Αρμενικό κομητήριο Αγίου Δομετίου, παρεκκλήσι Sour Hatoutian
- 8. Σωματείο Αρμενικών Νέων [Armenian Young Men's Association (AYMA)]
- 9. AGBU (Parekhoragan)
- 10. Πολιτιστικός Σύλλογος Nor Serout
- 11. Εκκλησία Αγίου Δομετίου
- 12. Καθεδρικός ναός Αγίου Παύλου
- 13. Ελληνική Ευαγγελική εκκλησία
- 14. Τζαμί Απαρίτ (Σταυρός του Μισαριτικού)
- 15. Παλαιά Ευαγγελική εκκλησία
- 16. Γραφείο του Αρμενίου Εκπροσώπου
- 17. Αρμενικό Ερευνητικό Κέντρο



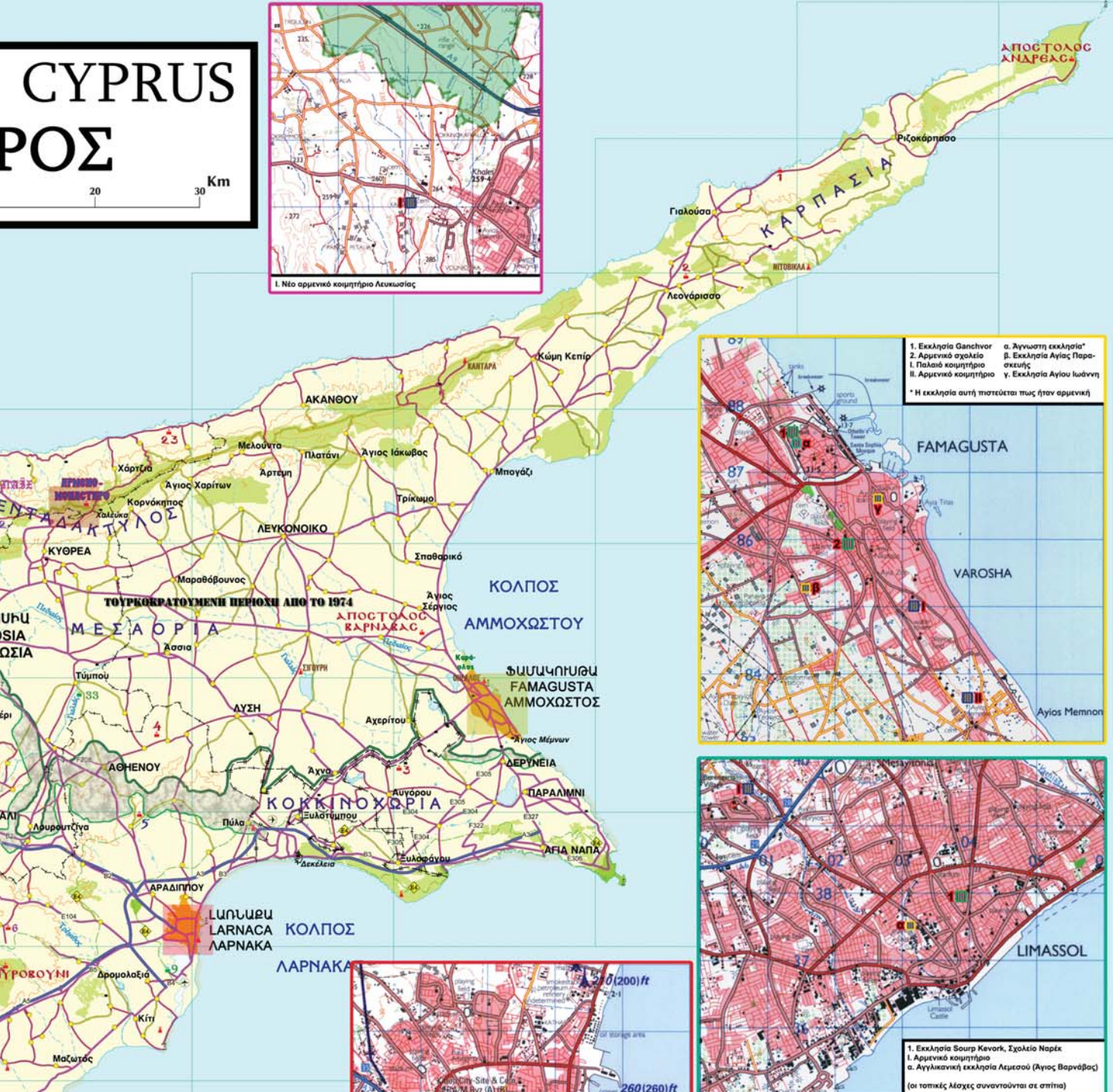
18. Εκκλησία Αγίου Γεωργίου

CYPRUS ΚΥΠΡΟΣ

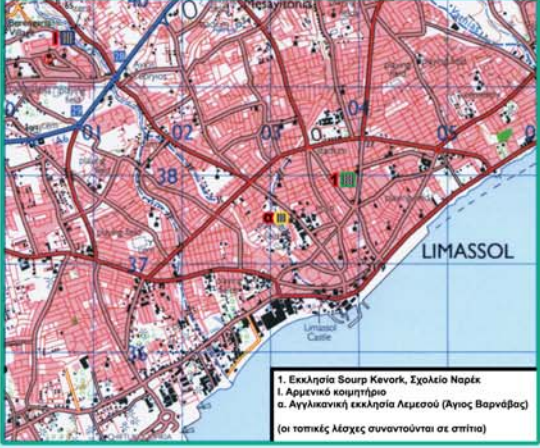
20 30 Km



I. Νέο αρμενικό κοιμητήριο Λευκωσίας



1. Εκκλησία Ganchvor
2. Αρμενικό σχολείο
3. Παλαιό κοιμητήριο
II. Αρμενικό κοιμητήριο
α. Αγνώστη εκκλησία*
β. Εκκλησία Αγίας Παρασκευής
γ. Εκκλησία Αγίου Ιωάννη
* Η εκκλησία αυτή πιστεύεται πως ήταν αρμενική



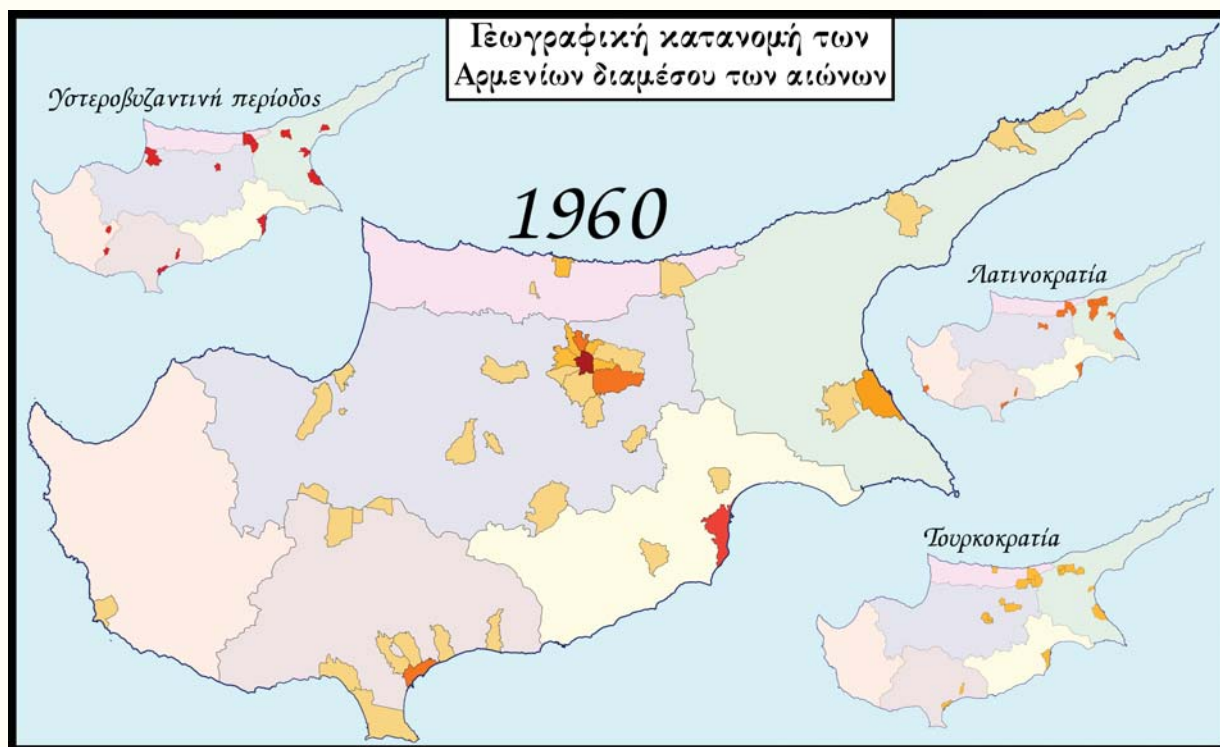
1. Εκκλησία Sourp Kevork, Σχολείο Ναρέκ
I. Αρμενικό κοιμητήριο
α. Αγγλικανική εκκλησία Λεμεσού (Άγιος Βαρνάβας)
(οι τοπικές λέσχες συναντούνται σε σπήλια)



1. Εκκλησία Sourp Stepanos, Σχολείο Ναρέκ
2. Μνημείο Γενοκτονίας
I. Αρμενικό κοιμητήριο
II. Προτεσταντικό κοιμητήριο
A. Αρμενική λέσχη (Armenian club)
B. AGBU (Parekordzagan)
α. Ευαγγελική εκκλησία
β. Εκκλησία Αγίου Λαζάρου

- ### ΑΡΙΘΜΗΜΕΝΟΙ ΧΩΡΟΙ ΛΑΤΡΕΙΑΣ
- | | |
|---|-------------------------------------|
| 1. Άγιος Θέρισσος | 20. Άγιος Παντελεήμων |
| 2. Παναγία Κανακαριά | 21. Παναγία Αχειροποίητος |
| 3. Άγιος Κενδέας | 22. Άγιος Ιωάννης Χρυσόστομος |
| 4. Άγιος Σπυριδωνάς | 23. Παναγία Μελανδρίνα |
| 5. Μεταμόρφωση του Σωτήρος (Παλαιομερολίτικα) | 24. Σπυρίδωνος |
| 6. Βασίλειο Παρεκκλήσι (Ρωμαιοκαθολικό) | 25. Άγιος Νικόλαος της Στέγης |
| 7. Παναγία Γαλακτοτροφούσα (Παλαιομερολίτικα) | 26. Παναγία του Άρακα |
| 8. Άγιος Μηνάς | 27. Παναγία της Αϊσιού |
| 9. Τεκκέ Καλά Σουλτάν (Μουσουλμανικό) | 28. Άγιος Νικόλαος |
| 10. Ζωοδόχος Πηγή | 29. Άγιος Παντελεήμων Αχεράς |
| 11. Άγιος Γεώργιος Αλαμάνος | 30. Προφήτης Ηλίας (Μαρωνίτικο) |
| 12. Παναγία Σφαλιαντζιώτισσα | 31. Άγιος Ηρακλείδιος |
| 13. Παναγία Αμσαγούς | 32. Προφήτης Ηλίας (Μαρωνίτικο) |
| 14. Μία Παταμός | 33. Τέμενος Κιρκλάρ (Μουσουλμανικό) |
| 15. Παναγία Τροοδίτισσα | |
| 16. Ανατολικό | |
| 17. Παναγία του Σιτή | |
| 18. Παναγία Χρυσορογιάτισσα | |
| 19. Γεωργιανό Μοναστήρι | |

*Όταν δεν υπάρχει ένδειξη, οι πιο πάνω χώροι λατρείας να θεωρούνται Ελληνορθόδοξα Μοναστήρια



Η δημογραφία των Αρμενοκυπρίων

Η μεγάλης κλίμακας απογραφή πληθυσμού της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας του 1831 καταμέτρησε 114 μη-Μουσουλμάνους άρρενες στον αρμενομαχαλά της Λευκωσίας (με 38 σπίτια και 6 καταστήματα), και 13 στο Αρμενομονάστηρο· ο συνολικός ανδρικός πληθυσμός της Κύπρου ήταν 45.365⁸. Η πρώτη συνολική καταγραφή του πληθυσμού διενεργήθηκε το 1841 από το μουχασίλη (κυβερνήτη και κύριο επαρχιακό φοροεισπράκτορα) της Κύπρου, Ταλάτ Εφέντη σύμφωνα με αυτόν, στην Κύπρο κατοικούσαν 108.600 άτομα, εκ των οποίων 150-160 ήταν Αρμένιοι και ζούσαν στην πόλη της Λευκωσίας (με 12.000 κατοίκους). Είναι, ωστόσο, γνωστό πως μερικοί Αρμένιοι ζούσαν στην Αρμόχωστο, τη Λάρνακα, και βόρεια και νότια της Λευκωσίας (ιδιαίτερα στη Δευτερά και την Κυθρέα) και, φυσικά, στο Αρμενομονάστηρο. Το 1844 και το 1847, ο Βρετανός πρόξενος Niven Kerr και ο Έλληνας υποπρόξενος Δημήτριος Μαργαρίτης, αντίστοιχα, υπολόγισαν τους Αρμένιους πως ήταν 200 στον αριθμό (γύρω στις 40 οικογένειες), όπως είχε υπολογίσει και ο John MacDonald Kinneir

όταν επισκέφθηκε την Κύπρο το 1814. Το 1874 ο Βέλγος περιηγητής Edmond Paridant-Van Der Cammen υπολόγισε τον πληθυσμό της Λευκωσίας σε 13.530 άτομα, εκ των οποίων 190 ήταν Αρμένιοι. Μεταξύ 1877-1885, ο ιερέας Hovhannes Shahinian καταμέτρησε 152 Αρμένιους στη Λευκωσία, ενώ το 1879 ο Γάλλος ιστορικός και περιηγητής, κόμης Louis de Mas Latrie, υπολόγισε ότι οι Αρμένιοι αριθμούσαν 150-200. Στην πρώτη σύγχρονη απογραφή πληθυσμού της Λευκωσίας, που διενεργήθηκε στις 31/01/1879, οι Αρμένιοι αριθμούσαν 166 (σε σύνολο 11.197 κατοίκων).

Η πρώτη σύγχρονη απογραφή του πληθυσμού της Κύπρου ως σύνολο διεξάχθηκε στις 4 Απριλίου 1881. Ο συνολικός πληθυσμός αριθμούσε 186.173 άτομα, εκ των οποίων 174 ήταν Αρμένιοι (0,0935%). Ο Επόπτης Frederick W. Barry αναφέρει τα πιο κάτω στην έκθεση της απογραφής, σελ. 14:

65. [...] Από την τελευταία, και ετερογενή ομάδα των 992 προσώπων [με μητρική γλώσσα άλλη της Τουρκικής,

⁸ Με βάση τα πρότυπα αναλογίας των φύλων του 1881, ο πραγματικός αριθμός των Αρμενίων της Λευκωσίας το 1831 θα πρέπει να ήταν γύρω στους 190. Παρομοίως, ο συνολικός πληθυσμός της Λευκωσίας και της Κύπρου θα πρέπει να ήταν γύρω στους 10.770 και 88.480, αντίστοιχα.

Ελληνικής, Αραβικής ή Αγγλικής] η μητρική γλώσσα [...] 199 [καταγράφηκε ως] η Αρμενική.

Από τους 174 Αρμένιους και 5 Κόπτες της Κύπρου το 1881, η μητρική γλώσσα για 4 ήταν η Ελληνική, για 7 η Αραβική και για 168 άλλη γλώσσα (η Αρμενική). Η δεύτερη απογραφή πληθυσμού πραγματοποιήθηκε στις 6 Απριλίου 1891: ο πληθυσμός της Κύπρου ανήλθε στα 209.286 άτομα, εκ των οποίων 280 ήταν Αρμένιοι (0,1338%), 269 Γρηγοριανοί και 11 Καθολικοί· 62 είχαν την Τουρκική για μητρική γλώσσα, 4 την Ελληνική, 9 την Αραβική και 205 την Αρμενική, ενώ η Αρμενική ήταν επίσης μητρική γλώσσα για 11 άλλους (2 Μωαμεθανούς, 7 Ελληνορθόδοξους και 2 άλλους). Στην έκθεση της απογραφής, ο Επόπτης Frank G. Glossop αναφέρει:

104. Τα μέλη των Αρμενικών Εκκλησιών που μιλούν Τουρκικά είναι κυρίως απόγονοι οικογενειών που εγκαταστάθηκαν στην Κύπρο προ γενεών [...]

Η τρίτη απογραφή πληθυσμού της Κύπρου έλαβε χώρα στις 31 Μαρτίου 1901, καταμετρώντας συνολικά 237.022 άτομα, εκ των οποίων 517 ήταν Αρμένιοι (0,2181%), 491 Γρηγοριανοί και 26 Καθολικοί: η Τουρκική ήταν η μητρική γλώσσα για 45, η Ελληνική για 2, η Αραβική για 1 και η Αρμενική για 469· η Αρμενική ήταν η μητρική γλώσσα και για άλλους 36 (31 Προτεστάντες και 5 άλλους).

Στην απογραφή της 2ας Απριλίου 1911, οι Αρμένιοι αριθμούσαν 558 άτομα σε σύνολο 274.108 (0,2036%): 549 Γρηγοριανοί και 9 Καθολικοί. Η μητρική γλώσσα για 52 από αυτούς ήταν η Τουρκική, για 9 η Ελληνική, για 2 η Αραβική, για 493 η Αρμενική και για 2 άλλη γλώσσα· η Αρμενική ήταν επίσης η μητρική γλώσσα 58 άλλων (5 Ελληνορθόδοξων, 18 Ρωμαιοκαθολικών, 33 Προτεσταντών και 2 άλλων).

Η πέμπτη απογραφή πληθυσμού διεξήχθη στις 24 Απριλίου 1921, με τους Γρηγοριανούς Αρμένιους να αριθμούν 1.197 άτομα, σε σύνολο 310.715 (0,3852%): 61 είχαν την Τουρκική για μητρική γλώσσα, 8 την Ελληνική, 1.127 την Αρμενική και 1 άλλη γλώσσα· επιπρόσθετα, η Αρμενική ήταν η μητρική γλώσσα για 35 Ελληνορθόδοξους, 74 Ρωμαιοκαθολικούς, 228 Προτεστάντες και 39 άλλους. Η απογραφή της 27ης/28ης Απριλίου 1931 κατέγραψε 3.377 Γρηγοριανούς Αρμένιους σε

σύνολο 347.959 ατόμων (0,9705%): 208 από αυτούς είχαν την Τουρκική για μητρική γλώσσα, 35 την Ελληνική, 3 την Αραβική, 3.077 την Αρμενική, 7 την Αγγλική και 47 άλλες γλώσσες· η Αρμενική ήταν επίσης η μητρική γλώσσα 240 άλλων (20 Χριστιανών Ορθόδοξων, 89 Λατίνων, 130 Προτεσταντών και 1 άλλου). Στις 6 Ιουνίου 1935 ο Αρχιεπίσκοπος Πετρός Σαρατζιάν ετοίμασε έκθεση του συνολικού αρμενικού πληθυσμού στο νησί: 2.139 ζούσαν στη Λευκωσία, 678 στη Λάρνακα, 205 στη Λεμεσό, 105 στην Αμμόχωστο, 58 στον Αμιάντο, 25 στη Λεύκα, 20 στο Καλό Χωριό (Καπούτι), 18 στα Λεύκαρα, 17 στο Αρμενομονάστηρο, 5 στην Κερύνεια, 4 στην Πάφο· επιπρόσθετα, υπήρχαν 102 “*rhig*” Gibratsi (γηγενείς Κύπριοι), 399 στο Μελκονιάν και 44 σε άλλα χωριά. Συνολικά, 3.819 άτομα.

Η έβδομη απογραφή πληθυσμού διεξήχθη στις 10 Νοεμβρίου 1946: στην Κύπρο κατοικούσαν 3.686 Γρηγοριανοί Αρμένιοι σε σύνολο πληθυσμού 450.114 (0,8189%): 86 εξ αυτών συνήθως μιλούσαν Ελληνικά, 192 Τουρκικά, 3.402 Αρμένικα, 2 Αγγλικά, 1 Αραβικά, και 3 μιλούσαν άλλη γλώσσα· η Αρμενική ομιλείτο επίσης από 276 άλλους (28 Ελληνορθόδοξους, 11 Μουσουλμάνους, 70 Λατίνους, 3 Αγγλικανούς, 145 Προτεστάντες, 4 Ιουδαίους και 15 άλλους). Ο Επόπτης David A. Percival αναφέρει ότι 1.345 Γρηγοριανοί Αρμένιοι γεννήθηκαν στην Κύπρο και 2.341 εκτός Κύπρου· συνολικά, 3.962 άτομα ήταν είτε Γρηγοριανοί Αρμένιοι είτε αρμενόφωνοι.

Τον Οκτώβριο του 1956 έλαβε χώρα μια καταγραφή πληθυσμού, με σκοπό την έκδοση δελτίων ταυτότητας: σε σύνολο 528.618 ατόμων, καταγράφηκαν 4.549 Αρμενοκύπριοι (0,8605%). Η τελευταία λεπτομερής απογραφή πληθυσμού έλαβε χώρα στις 11 Δεκεμβρίου 1960: σε σύνολο 577.615 ατόμων, υπήρχαν 3.628 Αρμένιοι (0,6281%), εκ των οποίων 3.378 ήταν Γρηγοριανοί. Οι απογραφές που διεξήχθησαν στις 01/04/1973 και 30/09/1976 δεν κατέγραψαν ξεχωριστά τις θρησκευτικές ομάδες, ενώ στις απογραφές 01/10/1982, 01/10/1992 και 01/10/2001 υπήρχε αναφορά πως δεν έχουν καταγραφεί όλα τα μέλη των θρησκευτικών ομάδων. Οι πίνακες που ακολουθούν δείχνουν τη γεωγραφική κατανομή των Αρμενίων ανά απογραφή, σύμφωνα με επαρχία και κατηλλίκι (διαμέρισμα) και σύμφωνα με αστικές/αγροτικές περιοχές:

Η δημογραφία των Αρμενοκυπρίων

	1881		1891		1901		1911		1921		1931		1946		1960	
	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ	A	Γ
ΕΠΑΡΧΙΑ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ	66	47	99	84	198	154	158	141	277	257	1.126	1.099	1.211	1.276	1.217	1.325
Κατηλίκι Κυθρέας	65	44	95	81	186	144	156	141	276	257	1.083	1.067				
Κατηλίκι Ορεινής	1	3	1	3	11	10	2		1		14	9				
Κατηλίκι Μόρφου			2		1						25	17				
Κατηλίκι Λεύκας			1								4	6				
ΕΠΑΡΧΙΑ ΛΕΜΕΣΟΥ	5	—	8	3	10	3	13	9	166	209	106	98	111	114	148	139
Κατηλίκι Λεμεσού	5		8	3	10	3	8	6	160	209	64	55				
Κατηλίκι Αυδήμου							1	3								
Κατηλίκι Κουλιανίου							4		6		42	43				
ΕΠΑΡΧΙΑ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ	4	—	7	4	15	9	8	5	38	10	47	44	61	57	80	77
Κατηλίκι Αμμοχώστου			4	4	8	6	7	5	38	10	40	42				
Κατηλίκι Μεσαορίας			2		2	2					3					
Κατηλίκι Καρπασίας			1		5	1	1				4	2				
ΕΠΑΡΧΙΑ ΛΑΡΝΑΚΑΣ	8	6	12	15	44	33	92	81	106	115	370	444	387	424	289	315
ΕΠΑΡΧΙΑ ΠΑΦΟΥ	1	—	5	3	2	—	2	1	1	—	10	6	13	8	2	1
Κατηλίκι Πάφου	1		3	3	1		1	1			10	6				
Κατηλίκι Κελοκεδάρων			2		1		1									
Κατηλίκι Χρυσοχούς																
ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΕΡΥΝΕΙΑΣ	21	16	24	16	32	17	32	16	14	4	12	15	15	9	20	15
ΣΥΝΟΛΟ	105	69	155	125	301	216	305	253	602	595	1.671	1.706	1.798	1.888	1.756	1.872

	1881	1891 ¹	1901	1911	1921	1931	1946	1956	1960	1982 ²	1992 ²	2001 ²
ΕΠΑΡΧΙΑ ΛΕΥΚΩΣΙΑΣ	113	183	352	299	534	2.225	2.487	3.130	2.542	1.029	776	959
Αστική περιοχή	107	176	330	293	473	1.749	2.252	3.062	2.529	1.025	773	945
Αγροτική περιοχή	6	7	22	6	61	476	235	68	13	4	3	14
ΕΠΑΡΧΙΑ ΛΕΜΕΣΟΥ	5	11	13	22	375	204	225	295	287	150	100	175
Αστική περιοχή	5	11	12	14	22	109	207	278	268	148	99	169
Αγροτική περιοχή			1	8	353	95	18	17	19	2	1	6
ΕΠΑΡΧΙΑ ΑΜΜΟΧΩΣΤΟΥ	4	11	24	13	48	91	118	198	157	—	—	1
Αστική περιοχή		8	11	10	21	78	115	193	152	Τουρκοκρατούμενη		
Αγροτική περιοχή	4	3	13	3	27	13	3	5	5			1
ΕΠΑΡΧΙΑ ΛΑΡΝΑΚΑΣ	14	27	77	173	221	814	811	867	604	237	139	203
Αστική περιοχή	14	27	61	173	208	799	809	864	602	230	136	195
Αγροτική περιοχή			16		13	15	2	3	2	7	3	8
ΕΠΑΡΧΙΑ ΠΑΦΟΥ	1	8	2	3	1	16	21	26	3	—	1	3
Αστική περιοχή	1	6	1	2	1	16	13	26	3			3
Αγροτική περιοχή		2	1	1			8				1	
ΕΠΑΡΧΙΑ ΚΕΡΥΝΕΙΑΣ	37	40	49	48	18	27	24	33	35	Τουρκοκρατούμενη		
Αστική περιοχή	3		5	8	9	9	7	28	30	Τουρκοκρατούμενη		
Αγροτική περιοχή	34	40	44	40	9	18	17	5	5	Τουρκοκρατούμενη		
ΣΥΝΟΛΟ	174	280	517	558	1.197	3.377	3.686	4.549	3.628	1.416	1.016	1.341
Αστικές περιοχές	130		420	500	734	2.760	3.403	4.451	3.584	1.403	1.008	1.312
Αγροτικές περιοχές	44	280	97	58	463	617	283	98	44	13	8	29

Πριν από την εισβολή του 1974, οι Αρμένιοι κατείχαν 11.017 σκάλες γης (1.474 εκτάρια), μόνο το 0,2174% της ιδιωτικής γης: 8.380 σκάλες βρίσκονταν στην επαρχία Κερύνειας, 1.532 στην επαρχία Λάρνακας, 999 στην επαρχία Λευκωσίας, 88 στην επαρχία Λεμεσού και 18 στην επαρχία

Αμμοχώστου. Μεγάλο τμήμα αυτής της γης ανήκε στην Εκκλησία (π.χ. η έκταση γύρω από το Αρμενομονάστηρο). Πριν από την εισβολή, μερικοί Αρμενοκύπριοι παράγοντες ανάπτυξης γης επένδυσαν σε μεγάλα τουριστικά έργα γύρω από τη Λευκωσία και την Κερύνεια.

⁹ Δυστυχώς, οι πίνακες των απογραφών πληθυσμού δεν διακρίνουν μεταξύ των πόλεων και της υπόλοιπης επαρχίας: για το λόγο αυτό θεωρήσαμε τον αρμένικο πληθυσμό των κατηλικιών που αντιστοιχούν στις πόλεις ως αστικό, που εξηγεί την απουσία αστικής/αγροτικής διάκρισης στις επαρχίες Λάρνακας και Κερύνειας.

¹⁰ Όπως προαναφέρθηκε, οι αριθμοί δεν είναι ακριβείς.

Χώροι εκπαίδευσης, λατρείας και ανάπαυσης

Οι Αρμένιοι πάντοτε έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στην εκπαίδευση, η οποία – σε συνδυασμό με την Εκκλησία – είναι το θεμέλιο της εθνικής και πολιτιστικής τους κληρονομιάς. Στη Λευκωσία το πρώτο αρμένικο σχολείο κτίστηκε το 1870 από τον Αρχιμανδρίτη Vartan Mamigonian και ονομάστηκε αρρεναγωγείο Vartanants το 1886, μετά την αναστήλωσή του από τον Hovhannes Shahinian. Το 1902 άνοιξε τις πύλες του το παρθεναγωγείο Shushanian, που κτίστηκε από τον Αρχιμανδρίτη Bedros Saradjian· αργότερα έγινε προδημοτική. Μεταξύ 1897 και 1904 ο Vahan Kurkjian (γνωστός και ως Pagouran) λειτουργούσε ένα ορφανοτροφείο κοντά στην εκκλησία, ενώ μια δεσποινίς Sarkissian λειτουργούσε ένα νηπιαγωγείο μεταξύ 1913 και 1918. Το 1921 κτίστηκε το πρώτο μεικτό σχολείο από την οικογένεια του Artin Bey Melikian, ενώ το 1938 ο Dikran Ouzounian δώρισε λεφτά για την κατασκευή ενός άλλου μεικτού σχολείου. Τα δύο σχολεία συγχωνεύτηκαν το 1950, και λειτουργούσαν μέχρι το Δεκέμβριο του 1963· καθώς οι εγκαταστάσεις καταλήφθηκαν από Τουρκοκύπριους εξτρεμιστές, το σχολείο λειτούργησε για μερικούς μήνες στο παρθεναγωγείο Μιτοή στη Λεωφόρο Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', και μεταξύ 1964 και 1972 σε προκατασκευασμένα κτίρια στο χώρο του Μελκονιάν.

Χάρη στις ουσιαστικές προσπάθειες του Εκπροσώπου Δρ. Αντρανίκ Λ. Ασιζιάν, ανεγέρθηκε το νέο Αρμένικο Δημοτικό Σχολείο στη Λευκωσία στην οδό Κύκλωπος στην Ακρόπολη Λευκωσίας, σε γη που δόθηκε ως εμπίστευμα από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ'. Το επί σκοπό κτισμένο σχολείο εγκαινιάστηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Μακάριο Γ' στις 12 Νοεμβρίου 1972, στην παρουσία του Καθολίκου της Κιλικίας Χορέν Α', και ως χειρονομία αλληλεγγύης, η οδός Κύκλωπος μετονομάστηκε σε οδό Αρμενίας. Χάρη στις καθοριστικές προσπάθειες και την πρωτοβουλία του Εκπροσώπου Αράμ Καλαϊτζιάν, η κυπριακή κυβέρνηση παραχώρησε ιδιοκτησία πλήρους κυριότητας της γης στην οδό Αρμενίας στην Αρμενική Μητρόπολη το 1986. Από το Σεπτέμβριο του 2008 κτίζεται μια αίθουσα πολλαπλών χρήσεων στους χώρους του Ναρέκ Λευκωσίας, η οποία χρηματοδοτείται εξ ολοκλήρου από την κυβέρνηση και αναμένεται να ολοκληρωθεί το Νοέμβριο του 2009.

Το σχολείο Mousheghian στη Λάρνακα, που ονομάστηκε προς τιμήν του ευεργέτη του, Επισκόπου Αδάνων Moushegh Seropian, λειτουργούσε από το 1909. Αντικαταστάθηκε από μεγαλύτερο το 1923, που κτίστηκε από την Εκπαιδευτική Ένωση Αδάνων, και το 1926 προστέθηκε άλλος ένας όροφος με τη συνεισφορά του Καραμπέτ Μελκονιάν. Χάρη στις προσπάθειες του Εκπροσώπου Αράμ Καλαϊτζιάν, το νέο κτίριο του Ναρέκ Λάρνακας κτίστηκε και ολοκληρώθηκε το 1995 με κρατικά κονδύλια. Εγκαινιάστηκε από τον Πρόεδρο Γλαύκο Κληρίδη

στις 18 Μαΐου 1996, επί θητείας του Πετρός Καλαϊτζιάν, ο οποίος είχε διαδεχθεί τον αδελφό του Αράμ ως Εκπρόσωπος μετά τον πρόωγο θάνατο του τελευταίου στις 10 Σεπτεμβρίου 1995.

Το πρώτο αρμένικο σχολείο στη Λεμεσό ιδρύθηκε το 1928 και αντικαταστάθηκε από άλλο το 1951. Χάρη στις προσπάθειες του Εκπροσώπου Πετρός Καλαϊτζιάν και του Προέδρου της Σχολικής Εφορείας Δρ. Βαχάκν Αταμιάν, κτίστηκε ένα νέο Ναρέκ. Εγκαινιάστηκε από τον Πρόεδρο Δημήτρη Χριστόφια στις 5 Νοεμβρίου 2008, στην παρουσία των τέως και νυν Εκπροσώπων, Δρ. Βαχάκν Αταμιάν και Βαρτκές Μαχτεσιάν.

Όλα αυτά τα σχολεία γειτνιάζουν με την τοπική εκκλησία και χρηματοδοτούνται εξ ολοκλήρου από το κράτος. Εποπεύονται από κοινό Διευθυντή και Σχολική Εφορεία (Hokapartsoutiun) – που διορίζονται από το Υπουργικό Συμβούλιο μετά από την εισήγηση του Εκπροσώπου και του Υπουργού Παιδείας και Πολιτισμού. Είναι επτατάξια (συμπεριλαμβανομένης της προδημοτικής) και σήμερα έχουν 165 μαθητές συνολικά. Από το 1972 ονομάζονται Nareg, εις μνήμη του Krikor Naregatsi (951-1003), μεγάλου Αρμένιου μοναχού, ποιητή, φιλοσόφου και θεολόγου.

Στο παρελθόν λειτουργούσαν και άλλα αρμένικα σχολεία: στην Αμμόχωστο λειτουργούσε ένα δημοτικό σχολείο σε ενοικιασμένη οικία από το 1927, στο οποίο τελούσαν και λειτουργίες κατά το χειμώνα· από το 1928 μέχρι τη δεκαετία του 1950 υπήρχε ένα νηπιαγωγείο στον Πάνω Αμιάντο (που κτίστηκε από την κοινότητα και τη μεταλλευτική εταιρεία), το οποίο λειτουργούσε και ως εκκλησία κατά τον Α' και Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αρμένικα σχολεία λειτουργούσαν στη Λεύκα και τα Λεύκαρα, αντίστοιχα· άλλα σχολεία που λειτούργησαν για μικρό χρονικό διάστημα βρίσκονταν στον Αγρό, τον Πεδουλά, τον Πρόδρομο, τη Σκουριώτισσα και το Αρμενομονάστηρο. Όσον αφορά τη μέση



Η Αρμενική Φιλαρμονική του Βαχάκν Μπετελιάν (στον κύκλο)



Το Ναρέκ στη Λεμεσό

εκπαίδευση, οι περισσότεροι Αρμένιοι σήμερα φοιτούν στην Αγγλική Σχολή, την Αμερικανική Ακαδημία, το Grammar School και άλλα ιδιωτικά σχολεία. Από το 2005 περίπου 15 Αρμένιοι φοιτούν στο Γυμνάσιο Ναρέκ, που στεγάζεται στις εγκαταστάσεις του Ναρέκ Λευκωσίας· όπως και με τις τάξεις του δημοτικού, οι μαθητές διδάσκονται σε τρεις γλώσσες (Αρμένικα, Ελληνικά και Αγγλικά), με βάση το εθνικό σχολικό πρόγραμμα της Κύπρου, ενισχυμένο με μαθήματα αρμενικής γλώσσας, ιστορίας και γεωγραφίας, και εξωεκπαιδευτικές δραστηριότητες που καλλιεργούν την αρμενική κουλτούρα. Στο παρελθόν, οι Αρμένισσες φοιτούσαν επίσης στο σχολείο Saint Joseph, ενώ οι Αρμενίοι φοιτούσαν επίσης στο Terra Santa· μερικοί Αρμένιοι στην Πάφο, την Κερύνεια, τον Αμιάντο και αλλού φοιτούσαν σε ελληνικά σχολεία, όπως και λίγοι σήμερα.

Μέχρι το 2005, σημαντικός αριθμός Αρμενίων φοιτούσε στο Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο Μελκονιάν στην Αγλαντζιά (Λευκωσία), ένα από τα ελάχιστα δυτικά αρμενικά οικοτροφεία στον κόσμο, που κτίστηκε μεταξύ 1924-1926 με τη γενναιοδωρή και φιλόανθρωπη δωρεά των Αιγυπτιοαρμενίων καπνεμπόρων αδελφών Krikor και Garabed Melkonian. Ο Επίσκοπος Moushegh Seropian ενθάρρυνε τους αδελφούς να αναλάβουν ένα τέτοιο έργο, με σκοπό να στεγάσουν περίπου 500 ορφανά Αρμενόπαιδα της Γενοκτονίας που είχαν καταφύγει στη Συρία, το Λίβανο και τη Μεσοποταμία. Η τοποθεσία, την εποχή εκείνη 3 Km έξω από τη Λευκωσία, λέγεται πως είχε επιλεγεί το 1923 από τον ίδιο τον Καραμπέτ Μελκονιάν, επειδή κανένας μιναρές δεν ήταν ορατός από εκεί¹¹. Αφού εγκαινιάστηκε στις 13 Φεβρουαρίου 1926 από τον Πατριάρχη Zaven Der Yeghiayan, ξεκίνησε με μόνο

80 μαθητές και 4 τάξεις δημοτικού. Στην πορεία έγινε ένα παγκοσμίου φήμης δευτεροβάθμιο αρμενικό σχολείο, με μια εξαιρετικά πλούσια βιβλιοθήκη (σχεδόν 30.000 τόμοι), άριστα εξοπλισμένα επιστημονικά εργαστήρια, ορχήστρα, χορωδία, θεατρική ομάδα και ομάδα προσκόπων. Μέχρι τη δεκαετία του 1970 το σχολείο είχε το δικό του νοσοκομείο, ανεμόμυλο και έναν εντυπωσιακό υδατόπυργο ύψους 35 μέτρων.

Στις 21 Οκτωβρίου 1989, επί θητείας του Αράμ Καλαϊτζιάν ως Εκπροσώπου και Προέδρου του Συμβουλίου του Μελκονιάν, εγκαινιάστηκε το νέο συγκρότημα του Μελκονιάν από τον Προεδρεύοντα Δρ. Βάσο Λυσσαρίδη, στην παρουσία της Προέδρου του AGBU Louise Simone-Manougián και του Πατριαρχικού Εκπροσώπου στο Αραράτ Karekin Nersissian, αργότερα Καθόλικος. Η θεμέλια λίθος του είχε κατατεθεί στις 24 Μαΐου 1987 από τον Πρόεδρο Σπύρο Κυπριανού. Περίπου 12.000 Αρμένιοι έχουν συνολικά φοιτήσει εκεί, προερχόμενοι από ένα πλήθος χωρών, συμπεριλαμβανομένων των Κύπρου, Αρμενίας, Λιβάνου, Συρίας, Ιορδανίας, Αιγύπτου, Ρωσίας, Ιράν, Βουλγαρίας, Ελλάδας, Τουρκίας, Ρουμανίας, Η.Π.Α., Η.Β., Καναδά, Ιράκ, Αιθιοπίας, Αργεντινής, Αυστραλίας και Βραζιλίας, καθώς και μερικοί Ελληνοκύπριοι στα τέλη της δεκαετίας του 1990.

Στις 16 Μαρτίου 2004 το διοικητικό συμβούλιο του AGBU (Armenian General Benevolent Union-Αρμενική Γενική Ένωση Αγαθοεργίας), αμφισβητώντας τη συμβολαιογραφική πράξη που υπογράφηκε στις 28 Δεκεμβρίου 1925, αποφάσισε μονομερώς να κλείσει το ιστορικό αυτό ίδρυμα, και οι 200 μαθητές του φιλοξενήθηκαν κυρίως στην Αμερικανική Ακαδημία. Η Βουλή των Αντιπροσώπων απάντησε με ομόφωνο ψήφισμα στις 26 Μαρτίου 2004, και διάφορα βήματα έχουν ληφθεί από την κυβέρνηση, οργανωμένες ομάδες και τους Εκπροσώπους Πετρός Καλαϊτζιάν, Δρ. Βαχάκν Αταμιάν και Βαρτκές Μαχτσιάν. Το τελευταίο διάταγμα, που εκδόθηκε από τον Υπουργό Εσωτερικών Νεοκλή Συλικιώτη στις 2 Μαρτίου 2007, διατηρεί το 60% της συνολικής του έκτασης (124.100 m²), συμπεριλαμβανομένων των δύο ιστορικών κτιρίων, του μνημείου των αδελφών Μελκονιάν και του ιστορικού αλουλλίου που φυτεύτηκε από τα ορφανά εις μνήμην των γονέων, παππούδων και αδελφών τους, χαρακτηρίζοντάς τα ως «ειδικού αρχιτεκτονικού, ιστορικού και κοινωνικού χαρακτήρα και φυσικής καλλονής». Ο αγώνας για την επαναλειτούργια του Μελκονιάν είναι συνεχής και ευελπιστούμε πως σύντομα θα ξανανοιξει για να υποδεχτεί Αρμενόπαιδα από την Κύπρο και τη Διασπορά. Από το Σεπτέμβριο του 2007 στεγάζει προσωρινά το Γυμνάσιο Αγλαντζιάς.

¹¹ Πράγματι, η θέα των μιναρέδων θα ήταν ενοχλητική για τα καμμένα τα ορφανά που μόλις είχαν ξεφύγει από τους Τούρκους. Μόνο μερικά χρόνια νωρίτερα, η θέα των μιναρέδων της Λάρνακας ήταν αρκετή για μερικούς Αρμένιους πρόσφυγες, που ξέφυγαν από τις σφαγές και τις απελάσεις, να αναζητήσουν καταφύγιο αλλού.



Το παρεκκλήσι του Σουρη Χαροντιούν και το κοιμητήριο στον Άγιο Δομέτιο

κάποια στιγμή πριν το 1425 πέρασε στα χέρια των Αρμενίων. Εκεί φιλοξενείτο μεγάλος αριθμός θαυμάσιων και ανεκτίμητων χειρογράφων (που χρονολογούνται μεταξύ 1202-1740) και αμφίων. Ευτυχώς μερικά απ' αυτά σώθηκαν, καθώς μεταφέρθηκαν στο Καθολικό της Κιλικίας το 1947. Κατά τη Λατινοκρατία οι μοναχοί ακολουθούσαν αυστηρό πρόγραμμα και διαίτα, και κανένα θηλυκό δεν επιτρεπόταν, άνθρωπος ή ζώο. Στην Τουρκοκρατία έμεινε γνωστό ως το Κυανού Μοναστήρι (λόγω του χρώματος των θυρών και των παραθύρων του) και υπήρξε δημοφιλής χώρος προσκυνήματος τόσο για Αρμένιους όσο και για μη-Αρμένιους. Ο σημερινός ναός κτίστηκε το 1814. Οι τελευταίες ανακαινίσεις έλαβαν χώρα το 1929 και 1947-1949, κατά τη διάρκεια της οποίας μεταφέρθηκαν στο Μοναστήρι τρεχούμενο νερό και ηλεκτρισμός. Κατά τα σαββατοκυριακά και τις αργίες το επισκεπτόταν πολλοί Αρμένιοι. Χρησιμοποιόταν επίσης ως θερινό εκπαιδευτικό θέρετρο και χώρος ανάπαυσης και ανάρρησης Καθολικών και άλλων κληρικών, με τις τεράστιες εκτάσεις του να εκτείνονται μέχρι τη θάλασσα (πάνω από 8.500 σκάλες γης, με σχεδόν 30.000 ελαιόδεντρα και χαρουπόδεντρα). Καταλήφθηκε κατά τη 6^η φάση της τουρκικής εισβολής, και καταστράφηκε εκτεταμένα από φωτιά το 1997. Το 1998-1999 το τουρκικό ψευδοκράτος επιχείρησε να το μετατρέψει σε ξενοδοχείο. Ωστόσο, μετά τις έντονες προσπάθειες του Εκπροσώπου Πετρός Καλαϊτζιάν και της κυπριακής κυβέρνησης, η Ευρωπαϊκή Ένωση εξάσκησε πίεση στην τουρκική πλευρά και το σχέδιο εγκαταλείφθηκε. Χάρη στην πρωτοβουλία του Εκπροσώπου Βαρτκές Μαχτεσιάν, επιτράπηκε σε 250 Αρμένιους να επισκεφθούν για πρώτη φορά ως κοινότητα το συλημένο, βεβηλωμένο και ερειπωμένο μοναστήρι στις 6 Μαΐου 2007· παρόμοια επίσκεψη πραγματοποιήθηκε στις 10 Μαΐου 2009, με τη συμμετοχή περίπου 200 Αρμενίων.

Οι Αρμένιοι Ευαγγελικοί της Λευκωσίας αρχικά τελούσαν τις λειτουργίες τους από κοινού με τους Μεταρρυθμισμένους Πρεσβυτεριανούς και τους Έλληνες Ευαγγελικούς, απέναντι από το παλαιό κτίριο της Ηλεκτρικής Αρχής. Στις 23 Ιουλίου 1946 άνοιξαν τη δική τους εκκλησία στα βορειοανατολικά του τεμένους Arab Ahmed Pasha. Καταλήφθηκε το 1963, και είναι σήμερα παράνομο κέντρο χειροτεχνίας. Από τη δεκαετία του 1890 και μέχρι τη δεκαετία του 1960, Αρμένιοι και Έλληνες Ευαγγελικοί συναθροίζονταν και στην πόλη του Ζήνωνα, όπου ίδρυσαν την τοπική Ευαγγελική εκκλησία, απέναντι από την Αμερικανική Ακαδημία. Από το 2005 οι Αρμένιοι Ευαγγελικοί συναθροίζονται στην Ευαγγελική Εκκλησία Λευκωσίας, από το 2002 στην Ευαγγελική Εκκλησία Λάρνακας, και από το 2008 στην Αγγλικανική Εκκλησία Λεμεσού. Οι λιγοστοί Αρμενοκαθολικοί εκκλησιάζονται είτε στις αρμένικες είτε στις λατινικές εκκλησίες της Κύπρου. Οι Αρμένιοι Μάρτυρες του Ιεχωβά συναθροίζονται στις «Αίθουσες Βασιλείας» της περιοχής τους. Οι Αγγλικανοί Αρμένιοι πηγαίνουν στις αγγλικανικές εκκλησίες της Λευκωσίας, Λάρνακας και Λεμεσού, ενώ οι Αδελφοί και Βαπτιστές Αρμένιοι προτιμούν τις οικιακές συγκεντρώσεις.

Οι Αρμενοκύπριοι έχουν τα δικά τους κοιμητήρια στη Λευκωσία, Λεμεσό, Λάρνακα και Αμμόχωστο. Στη Λευκωσία το ιστορικό κοιμητήριο κτίστηκε το 1877 νότια του ξενοδοχείου Λήδρα Πάλας· τον Ιούνιο του 2008 η Αρμενική Μητρόπολη ανακοίνωσε σχέδια για αναστήλωση του κοιμητηρίου και του παρεκκλησιού του, διαδικασία που ολοκληρώθηκε το Μάιο του 2009. Στις 22/03/2009 πραγματοποιήθηκε εκεί η πρώτη τελετή εδώ και 46 χρόνια. Το 1931 κτίστηκε νέο κοιμητήριο στα δυτικά του Αγίου Δομετίου, που περιέπεσε στη νεκρή ζώνη μετά την τουρκική εισβολή του 1974. Το κοιμητήριο ανακαινίστηκε το 2005 και σήμερα επιτρέπονται επισκέψεις κάθε Κυριακή. Τέλος, το 1998 κτίστηκε το νέο αρμένικο κοιμητήριο Λευκωσίας νότια του δρόμου Λακατάμιας-Αγίων Τριμιθιάς. Το κοιμητήριο της Λάρνακας κτίστηκε το 1923, σε μικρή απόσταση στα νοτιοανατολικά του ελληνορθόδοξου κοιμητηρίου· οι Αρμένιοι και Έλληνες Ευαγγελικοί της Λάρνακας έχουν ειδικό προτεσταντικό κοιμητήριο πίσω από το αγγλικανικό. Το κοιμητήριο της Λεμεσού κτίστηκε το 1960 παρά το δρόμο του Τροόδου, στην περιοχή των Κάτω Πολεμιδιών. Στην τουρκοκρατούμενη πόλη της Αμμοχώστου, οι Αρμένιοι αρχικά θάβονταν σε ένα μικρό κοιμητήριο κοντά στην εκκλησία του Σταυρού. Το 1967 κτίστηκε ένα μικρό αρμένικο κοιμητήριο κοντά στην εκκλησία του Αγίου Μέμωνα· η κατάστασή τους είναι άγνωστη, καθώς τώρα βρίσκονται στην περιφραγμένη περιοχή και είναι συνεπώς απροσπέλαστα.

Η Θρησκευτική ταυτότητα των Αρμενίων

Η συντριπτική πλειοψηφία των Αρμενίων στην Κύπρο είναι Ορθόδοξοι («Γρηγοριανοί»): περίπου 40-50 είναι Ευαγγελικοί, γύρω στους 30-40 είναι Αδελφοί (Brethren) ή Βαπτιστές, περίπου 20-30 είναι Μάρτυρες του Ιεχωβά, γύρω στους 10-20 είναι Καθολικοί και σχεδόν 5-10 είναι Αγγλικανοί.

Η Αρμενική Αποστολική Ορθόδοξη Εκκλησία είναι παλαιά Ανατολική Εκκλησία που ιδρύθηκε από τον Απόστολο Θαδδαίο. Δεν αναγνωρίζει τη Σύνοδο της Χαλκηδόνος (451) και μεταγενέστερες Συνόδους ως οικουμενικές, και το Σύμβολο της Πίστεως που χρησιμοποιεί διαφέρει ελαφρώς από τις άλλες Εκκλησίες: βασίζεται στο Σύμβολο της Νίκαιας, περιέχοντας επίσης το δόγμα της Β' Οικουμενικής Συνόδου και διατηρώντας το ανάθεμα της Α' Οικουμενικής Συνόδου. Δεν είναι Μονοφυσική Εκκλησία, καθώς καταδικάζει τις αιρετικές απόψεις του Ευτύχιου, μάλιστα ασπάζεται το δόγμα του Αγίου Κυρίλλου της Αλεξάνδρειας (μιαφυσισμός), ότι ο Ιησούς είχε μία φύση, στην οποία συνενώνονταν αναπόσπαστα και αδιαχώριστα το ανθρώπινο και το Θείο. Οι Ανατολικές Ορθόδοξες Εκκλησίες και η Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία πρεσβεύουν ότι ο Ιησούς είχε δύο φύσεις, την ανθρώπινη και τη Θεϊκή, οι οποίες συνυπήρχαν ταυτόχρονα στο πρόσωπό Του (δουφυσισμός). Η Θεία Λειτουργία (Badarak) – ένας καλαίσθητος συνδυασμός των λειτουργιών των Αγίων Γρηγορίου του Θεολόγου, Βασιλείου της Καισαρείας και Ιωάννη του Χρυσοστόμου, που περιέχει και μερικούς καθαρά αρμένικους μελωδικούς ύμνους – διεξάγεται στην κλασική Αρμενική (krapar).

Παγκοσμίως είναι η μόνη Εκκλησία που δεν αναμειγνύει τον οίνο με το ύδωρ στο Άγιο Ποτήριο: οι πιστοί λαμβάνουν τη Θεία Κοινωνία από αμφότερα τα είδη, υπό τη μορφή άζυμου άρτου εμβαπτισμένου σε καθαγιασμένο οίνο. Οι αρμένικοι ναοί έχουν χαρακτηριστική αρχιτεκτονική δομή, με έναν κεντρικό οκταγωνικό κωνικό τρούλλο. Αν και οι Αρμένιοι τιμούν τις εικόνες, προσκυνούν μόνο το σταυρό και το Ευαγγέλιο. Αρμενική ιδιαιτερότητα είναι η σταυρόπετρα (khachkar) – λαξευτή πέτρα με σταυρό στο κέντρο, διακοσμημένη με μοτίβα φυτών. Η προέλευσή της ανάγεται στην αραβική περίοδο (645-885), όταν δεν επιτρέπονταν αναπαραστάσεις προσώπων. Το ιερό είναι υπερψωμένο και στρέφεται προς την ανατολή, διαχωριζόμενο από τον κυρίως ναό όχι με εικονοστάσι αλλά με πέπλο. Οι κληρικοί φορούν ειδικά υποδήματα, για να μην μεταφέρουν ακαθαρσίες από έξω. Τα άμφια και η μίτρα των ιερέων μοιάζουν με τα αντίστοιχα βυζαντινά, ενώ η μίτρα των Επισκόπων μοιάζει με αυτή των Ρωμαιοκαθολικών, επειδή το 1184 ο Πάπας Λούκιος Γ' έστειλε τα λατινικά άμφια ως δώρο στον Καθολικό Γρηγόριο Δ'. Χαρακτηριστικό του άγαμου αρμενικού κλήρου είναι η κωνοειδής καλύπτρα

¹² Ωστόσο, αυτό δεν συνέβαινε πάντοτε: η Αρμενική Μητρόπολη Κύπρου παλαιότερα βρισκόταν υπό το Πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης (1759-1775, 1800-1812, 1861-1864, 1908-1926), το Πατριαρχείο της Ιερουσαλήμ (1775-1800, 1812-1837, 1888-1908), ακόμη και το Καθολικό του Ετομιατζί (1864-1888).

(veghar) και, ειδικότερα των Επισκόπων, το δακτυλίδι στο δεξί χέρι, το οποίο κατά την αραβική περίοδο χρησιμοποιούσαν για να υπογράψουν έγγραφα. Οι διάκονοι και οι ψάλτες είναι λαϊκοί, και οι ιερείς δεν είναι υποχρεωτικά άγαμοι και μπορούν να ξυριστούν μερικώς. Το σύμβολο του σταυρού σχηματίζεται με τρία δάκτυλα ενωμένα ξεκινώντας από πάνω, προχωρώντας κάτω και μετά από την πλευρά της καρδιάς (αριστερά) στα δεξιά.

Η Αρμενική Εκκλησία εορτάζει τα Χριστούγεννα μαζί με τα Θεοφάνια, στις 6 Ιανουαρίου (όπως έκαναν οι πρώτοι Χριστιανοί), και το Πάσχα την ίδια ημέρα με τους Ρωμαιοκαθολικούς, δηλαδή την πρώτη Κυριακή που έπεται της πανσελήνου η οποία συμβαίνει κατά ή μετά την εαρινή ισημερία. Οι Αρμένιοι έχουν το δικό τους τομέα στην αρχαία πόλη της Ιερουσαλήμ και στους Ναούς της Γεννήσεως και της Αναστάσεως. Αν και η Αρμενική Εκκλησία παραμένει μία και αδιαίρετη, λόγω ιστορικών συγκυριών από το 1441 κυβερνάται από δύο ισότιμους Καθολικούς (Πατριάρχες), που διατηρούν τα αποκλειστικά προνόμια της ευλογίας του Αγίου Μύρου κάθε 7 χρόνια, της χειροτονίας και του χρίσματος των Επισκόπων, και του μυρώματος του Βασιλέα. Ο Ανότατος Καθολικός Πάντων των Αρμενίων εδρεύει στο Ετομιατζί της Αρμενίας, και ο Καθολικός του Μεγάλου Οίκου της Κιλικίας εδρεύει στο Αντηλιάς του Λιβάνου (από το 1293-1921 βρισκόταν στη Σις)· υπό τον Καθολικό του Ετομιατζί βρισκονται ο Αρμένιος Πατριάρχης Ιεροσολύμων και ο Αρμένιος Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως. Η Αρμενική Μητρόπολη Κύπρου είναι η παλαιότερη επισκοπή που εμπίπτει στη δικαιοδοσία του Καθολικάτου (Πατριαρχείου) του Αντηλιάς¹², διοικούμενη από εκλελεγμένο Μητροπολίτη ή διορισμένο Πατριαρχικό Εκπρόσωπο, τη Θρονική Επιτροπή (Temagan), και τη Διοικητική Επιτροπή (Varchagan). Το καταστατικό της, που αποτελείται από 104 άρθρα, καταρτίστηκε αρχικά το 1945 και επικυρώθηκε στις 13 Μαρτίου 1950 από τον Καθολικό Καρεκίν Α'· μερικές τροποποιήσεις εγκρίθηκαν στις 7 Νοεμβρίου 1960 από τον Καθολικό Ζαρέχ Α'.

*Η επίσκεψη
του
Καθολίκου
Αράμ Α'
στην Κύπρο
(Ιούλιος
2008)*



Το αρμένικο
αλφάβητο,
λαξευμένο
από το
Σεμπούχ
Αμπκαριάν
σε τοίχο στο
Μελκονιάν



Η Αρμενική γλώσσα

Η μητρική γλώσσα της συντριπτικής πλειοψηφίας των Αρμενοκυπρίων είναι τα Αρμένικα, ενώ οι πλείστοι μιλούν επίσης Αγγλικά και Ελληνικά· η παλιά γενιά μιλά και Οθωμανικά Τουρκικά. Υπάρχουν πάνω από 3.500 ομιλητές της Αρμενικής στην Κύπρο.

Η Αρμενική είναι ανεξάρτητος κλάδος της Ινδοευρωπαϊκής ομογλωσσίας και διαθέτει το δικό της αλφάβητο. Ομιλούμενη από σχεδόν 9 εκατομμύρια ανθρώπους στην Αρμενία, το Ναγκόρνο-Καραμπάχ και σε ολόκληρη τη Διασπορά, στην κλασική της μορφή επηρεάστηκε φωνολογικά από τα Γεωργιανά και άλλες καυκάσιες γλώσσες, και δέχθηκε πολυάριθμες λέξεις-δάνεια από τα Ελληνικά, Συριακά, Λατινικά και Περσικά, και σε μεταγενέστερο στάδιο από τα Τουρκικά και Ρωσικά. Θα ήταν ενδιαφέρον να αναφέρομε ότι, μεταξύ του 18ου-20ου αιώνα, η αρμενική γραφή χρησιμοποιούνταν για την καταγραφή της Οθωμανικής Τουρκικής, καθώς ήταν ευκολότερο να διαβαστεί και είναι φωνολογικά καταλληλότερη γι' αυτήν παρά η αραβοπερσική γραφή· μάλιστα, το πρώτο μυθιστόρημα που δημοσιεύθηκε στην Τουρκική, η Akabi Hikayesi (1851), γράφτηκε από το Vartan Pasha σε αρμενική γραφή.

Από το 19ο αιώνα, η καθομιλουμένη Αρμενική (Ashkharhapar) διαιρείται στη Δυτική (Arevmtahayeren) και Ανατολική Αρμενική (Arevelahayeren), που αναπτύχθηκαν στην Οθωμανική και τη Ρωσική Αυτοκρατορία αντίστοιχα. Η πρώτη – βασισμένη στη διάλεκτο της Κωνσταντινούπολης – ομιλείται κυρίως από τους Αρμένιους της Διασποράς στην Ευρώπη, τη Μέση Ανατολή και την Αμερική, ενώ η δεύτερη – βασισμένη στη διάλεκτο του Αραράτ – ομιλείται κυρίως στην Αρμενία, τις πρώην σοβιετικές Δημοκρατίες, καθώς και στο Ιράν. Αν και είναι σε

μεγάλο βαθμό αμοιβαία κατανοητές, υπάρχουν αξιοσημείωτες διαφορές στη φωνολογία, το λεξιλόγιο, τη γραμματική, ακόμη και την ορθογραφία.

Οι Αρμενοκύπριοι μιλούν τη δυτική διάλεκτο, η οποία έχει 8 φωνήεντα, 24 σύμφωνα και 9 διφθόγγους. Τα ουσιαστικά έχουν έξι κλίσεις (ονομαστική, αιτιατική, γενική, δοτική, αφαιρετική και οργανική), δύο αριθμούς (ενικό και πληθυντικό), και στερούνται γραμματικού γένους. Τα επίθετα είναι άκλιτα, χωρίς γένος, και προηγούνται του ουσιαστικού που προσδιορίζουν. Τα ρήματα έχουν τέσσερις χρόνους (ενεστώτας, παρατατικός, αόριστος και μέλλοντας), δύο φωνές (ενεργητική, παθητική), τρεις συζυγίες (-el, -il και -al), πέντε εγκλίσεις (οριστική, ευκτική, υποθετική, αναγκαστική και προστακτική), και συνήθως μπαίνουν στο τέλος μιας πρότασης. Η Αρμενική δεν είναι μόνο κλιτή, αλλά και συγκολλητική γλώσσα (κυρίως με επιθήματα) με σχετικά ελεύθερη διάταξη λέξεων. Είναι επίσης πλούσια σε συνδυασμούς συμφώνων.

Η Αρμενική είναι το κύριο μέσο διδασκαλίας στα Δημοτικά Σχολεία Ναρέκ και το Γυμνάσιο Ναρέκ. Το δεύτερο ραδιόφωνο του ΡΙΚ (Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου) μεταδίδει αρμένικα προγράμματα από το 1953, σήμερα καθημερινά μεταξύ 17:00-18:00, τη μοναδική αρμενική μετάδοση στη γύρω περιοχή. Την 1η Δεκεμβρίου 2002 η Κυπριακή Δημοκρατία και το Συμβούλιο της Ευρώπης ανακήρυξαν την Αρμενική ως μειονοτική ή περιφερειακή γλώσσα της Κύπρου, που διευκρινίστηκε από τις 27 Σεπτεμβρίου 2006 πως πρόκειται για μειονοτική γλώσσα· υπολογίζεται ότι η Δυτική Αρμενική ομιλείται από περίπου 3.000 άτομα στην Κύπρο, ενώ η Ανατολική Αρμενική ομιλείται από πάνω από 500 άτομα (κυρίως από την Αρμενία, τη Γεωργία και το Ιράν).

Εκδόσεις, σύλλογοι και δραστηριότητες

Ακολουθεί μια συνοπτική σκιαγράφηση των πολλών και διάφορων δραστηριοτήτων της ιδιαίτερα δραστήριας αρμενικής κοινότητας της Κύπρου. Όσον αφορά τις εκδόσεις, σήμερα υπάρχουν οι εφημερίδες “Artsakank” (Ηχώ, από το 1995) και “Azad Tsayn”, (Ελεύθερη Φωνή, από το 2003), τα ενημερωτικά δελτία “Lradou” (Ενημερωτικό Δελτίο, κοινοβουλευτικό, από το 2006) και “Keghart” (εκκλησιαστικό, από το 1997), καθώς και το “Gibrahayer” (Αρμενοκύπριοι) – το μεγαλύτερης κυκλοφορίας αρμενικό ηλεκτρονικό μαγκαζίνο, που ιδρύθηκε το 1999. Στο παρελθόν εκδίδονταν και άλλες εφημερίδες, όπως οι “Arax” (η πρώτη που εκδόθηκε, το 1924), “Ayk” (Αυγή), “Azad Gibrahay” (Ελεύθερος Αρμενοκύπριος), “Deghegadou” (Πληροφορητής), “Gibrahay Deghegadou” (Αρμενοκύπριος Πληροφορητής), “Hayatsk” (Ματιά), “Henaran” (Στήριγμα), “Lousarpi” (Φως του Ήλιου), “Nor Arax” (Νέο Αράξ), “Ovasis” (Όαση), “Pargos” (Φάρος) και “Tsolk” (Λάμψη). Η αρμενική κοινότητα ήταν η πρώτη από τις τρεις θρησκευτικές ομάδες στην Κύπρο που απόκτησε επίσημη ιστοσελίδα τον Ιανουάριο του 2006 (www.cyprusarmenians.com), και διαθέτει επίσης έναν πειραματικό διαδικτυακό ραδιοσταθμό. Διοργανώνονται θερινές και χειμερινές κατασκηνώσεις, καθώς και πολυάριθμες φιλανθρωπικές, θεατρικές, μουσικές, χορευτικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις.

Αναφορικά με τους συλλόγους, υπάρχουν το Ίδρυμα Καλαϊτζιάν, το Ίδρυμα Τεχνών Φάρος, το Φιλανθρωπικό Ίδρυμα Άγεν (Ήλιος), η Αρμενική Εθνική Επιτροπή Κύπρου, η Αρμενική Λέσχη Λάρνακας (από το 1931), η Αρμενική Νεολαία Κύπρου, το Αρμενικό Ερευνητικό Κέντρο Μέσης Ανατολής/Εγγύς Ανατολής, το Αρμενικό Κέντρο Νεολαίας Azadamard (Ελεύθερος Πολεμιστής), ο Αρμενικός Πολιτιστικός Σύλλογος Κύπρου, ο Αρμενικός Σύνδεσμος Μέριμνας Κύπρου (με ουσιαστικό ρόλο στη βοήθεια ορφανών από την Αρμενία μετά το σεισμό του 1988 και από το Ναγκόρνο-Καραμπάχ), η Ένωση Λεμεσιανών Αρμενίων Νέων (LHEM, από το 1996), ο Μορφωτικός και Πολιτιστικός Σύλλογος Hamazkayin (Πανεθνικός) (παράρτημα Oshagan) και ο Σύνδεσμος Φιλίας Κύπρου-Αρμενίας. Στο παρελθόν λειτουργούσαν άλλοι σύλλογοι: οι Entertsasirats Mioutiun (Σύνδεσμος Βιβλιοφίλων) και Hay Agoump (Αρμενική Λέσχη) στη Λευκωσία, η Αρμενική Λέσχη στη Λεμεσό, οι Entertsadoun (Αναγνωστήριο) και Hayakhos Mioutiun (Σύνδεσμος Αρμενοφωνίας) στη Λάρνακα, και το Pategamats (Φίλοι της Αρμενίας) στη Λευκωσία, Λεμεσό, Αμμόχωστο και Λάρνακα, με τη δική του ποδοσφαιρική ομάδα, το “Nor Gaydzak” (Νέα Αστραπή).

Υπάρχει επίσης το **Μέλαθρο Ευγηρίας Καλαϊτζιάν**, που λειτουργεί από το Μάρτιο του 1988 στην Ακρόπολη Λευκωσίας. Το Μέλαθρο Ευγηρίας



Καλαϊτζιάν διευθύνεται από το **Ίδρυμα Καλαϊτζιάν**, ένα μη κερδοσκοπικό φιλανθρωπικό οργανισμό που συστάθηκε το 1984 και επικεντρώνεται πρωτίστως στην αρμενική κοινότητα της Κύπρου.

*Το Μέλαθρο
Ευγηρίας
Καλαϊτζιάν*

Το Μέλαθρο Καλαϊτζιάν κτίστηκε από τους αδελφούς Πετρός και Αράμ Καλαϊτζιάν, εις μνήμη των γονέων τους, Roupen και Marie Kalaydjian. Εγκαινιάστηκε επίσημα την Κυριακή 6 Μαρτίου 1988, από τον τότε Υπουργό Εσωτερικών της Κύπρου κο Χριστόδουλο Βενιαμίν με τις θρησκευτικές ευλογίες του Καθολικού Karekin II της Αγίας Έδρας της Κιλικίας και του Επισκόπου Yeghishe Mandjikian της Αρμενικής Μητρόπολης Κύπρου.

Το Μέλαθρο αρχικά αποτελείτο από 12 δωμάτια που περιέβαλλαν μια κεντρική αυλή. Υπήρχε επίσης μια μεγάλη τραπεζαρία και ένα καθιστικό με βιβλιοθήκη. Το 1995 οι αδελφοί Καλαϊτζιάν έκτισαν το παρεκκλήσι “Soupr Amenarergitch” στις εγκαταστάσεις του Μελάθρου για να καλύψουν τις πνευματικές ανάγκες των ενοίκων. Το παρεκκλήσι καθαγιασθηκε σε τελετή την Κυριακή 16 Φεβρουαρίου 1997, από τον Καθολικό της Αγίας Έδρας της Κιλικίας Αράμ Α’.

Το 2005 το Μέλαθρο Καλαϊτζιάν υπέστη μείζονα ανακαίνιση και επέκταση με την προσθήκη ενός δεύτερου ορόφου, αυξάνοντας έτσι τη χωρητικότητά του από 12 σε 22 δωμάτια. Τα επίσημα εγκαινία της νέας πτέρυγας έλαβαν χώρα στις 28 Ιουνίου 2006 από τον εκλιπόντα Πρόεδρο της Κυπριακής Δημοκρατίας κο Τάσσο Παπαδόπουλο, με τις θρησκευτικές ευλογίες του Αρχιεπισκόπου της Αρμενικής Μητρόπολης Κύπρου Vagoujan Hergelian και του Επισκόπου Κύκκου Νικηφόρου. Παρόντες ήταν και οι Υπουργοί Υγείας και Εργασίας, αρχηγοί και εκπρόσωποι κομμάτων, ο Δήμαρχος Στροβόλου, ο Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου Εσωτερικών, και η Επίτροπος Νομοθεσίας. Μαζί τους βρίσκονταν πολλά μέλη της αρμενικής κοινότητας, συμπεριλαμβανομένων πρώην και νυν Εκπροσώπων. Η κυπριακή κυβέρνηση συνεισέφερε στο έργο €170.000, έναντι συνολικού ποσού γύρω στα €700.000.

Ο Εκπρόσωπος
Αράμ
Καλαϊτζιάν
απευθυνόμενος
στην Κυπριακή
Βουλή το 1986



Ο νέος όροφος ονομάστηκε προς τιμήν των αδελφών Arousiag και Alice Rafaelian, που κληροδότησαν το σπίτι τους στην οδό Αρμενίας στη Λευκωσία στο Ίδρυμα.

Το Ίδρυμα Καλαϊτζιάν διοικείται από επταμελή Επιτροπή Διαχείρισης. Ο Roupen Kalaydjian και ο Tigran Kalaydjian είναι οι εκ περιτροπής πρόεδροι με τετραετή θητεία έκαστος.

Επιπρόσθετα με τη διοίκηση του Μέγαθρου Ευγηρίας Καλαϊτζιάν, το Ίδρυμα παρέχει επίσης ουσιαστική στήριξη για την εκπαίδευση. Σήμερα προσφέρει πανεπιστημιακό πρόγραμμα υποτροφιών, που επιτρέπει σε ταλαντούχους Αρμενοκυπρίους φοιτητές να σπουδάσουν δωρεάν για Μεταπτυχιακό στο Αμερικανικό Πανεπιστήμιο της Αρμενίας. Παρέχει επίσης ετήσια χορηγία σε όλους τους Κύπριους μαθητές που είναι απόφοιτοι των δημοτικών σχολείων Ναρέκ και είναι εγγεγραμμένοι σε ιδιωτικά δευτεροβάθμια σχολεία στο νησί, προσφέροντας επίσης και ένα ετήσιο βραβείο σε εξέχοντες φοιτητές της Σχολής Κοινωνικών Επιστημών και Αγωγής του Πανεπιστημίου Κύπρου.

Το Ίδρυμα Καλαϊτζιάν είναι εγγεγραμμένο στην Κυπριακή Δημοκρατία ως φιλανθρωπικός οργανισμός (Εγγραφή αρ. 41) και, ως τέτοιος, όλες οι δωρεές προς αυτόν απαλλάσσονται από τη φορολογία. Οι αδελφές Rafaelian και ο κος Arto Matossian είναι Μεγάλοι Ευεργέτες του Ιδρύματος Καλαϊτζιάν.

Το Ίδρυμα Τεχνών Φάρος, που ιδρύθηκε το 1993, είναι ένα μη κερδοσκοπικό και μορφωτικό ίδρυμα αφιερωμένο στην προώθηση των τεχνών και των ανθρωπιστικών σπουδών. Η αποστολή του είναι να προωθήσει την καλλιτεχνική διάκριση, φέρνοντας ακροατήρια στην Κύπρο σε επαφή με μερικούς από τους πιο συναρπαστικούς και ταλαντούχους μουσικούς και καλλιτέχνες της κυπριακής και διεθνούς σκηνής. Ο ιδρυτής και πρόεδρός του είναι ο Garo Keheyan. Το Ίδρυμα είναι εγγεγραμμένο στην Κυπριακή Δημοκρατία ως ευαγές ίδρυμα (Πράξη αρ. 91), και επομένως όλες οι συνεισφορές προς αυτό απαλλάσσονται από

τη φορολογία.

Η αρμενοκυπριακή κοινότητα δραστηριοποιείται και στον αθλητισμό: από το 1945 υπάρχει η ποδοσφαιρική ομάδα της ΑΥΜΑ (μεταξύ 1946-1962 στο πρωτάθλημα πρώτης κατηγορίας), από το 1999 υπάρχει η ομάδα φούτσαλ AGBU Agarar (αρχικά ιδρύθηκε το 1984 ως ποδοσφαιρική ομάδα· έχει 6 τίτλους πρωταθλήματος, 5 κύπελλα και έχει κερδίσει δύο φορές το διπλό), ενώ το 2005 ο γνωστός σύλλογος Homenmen κατάρτισε ομάδα φούτσαλ στην Κύπρο. Είναι επίσης σημαντικό να αναφέρουμε ότι και τα τρία μεγάλα πολιτικά κόμματα της Αρμενικής Διασποράς δραστηριοποιούνται στην Κύπρο: το ARF Dashnaksoutiun (συσχετίζεται με την ΑΥΜΑ), το ADL Ramgavar (συσχετίζεται με το AGBU), και το SDHP Hnchakian (συσχετίζεται με το Nor Serount). Υπάρχει επίσης το προοδευτικό κίνημα "Stepan Shahoumian", που συσχετίζεται με το τοπικό αριστερό κόμμα ΑΚΕΛ.

Ο παλαιότερος αρμένικος σύλλογος εν ενεργεία είναι το AGBU Λάρνακας (Armenian General Benevolent Union-Αρμενική Γενική Ένωση Αγαθοεργίας, Parekordzagan), που ιδρύθηκε το 1911, ενεργός και στη Λευκωσία (από το 1913) και τη Λεμεσό (από το 1936)· μέχρι το 1963 είχε την ποδοσφαιρική ομάδα Gaydzak (Αστραπή), η οποία το 1931 ανακηρύχθηκε πρωταθλήτρια Κύπρου. Εξίσου διάσημος σύλλογος είναι η ΑΥΜΑ (Armenian Young Men's Association-Ένωση Αρμενίων Νέων), που ιδρύθηκε το 1934. Τέλος, το 2006 ιδρύθηκε στην Κύπρο ο Πολιτιστικός Σύλλογος Nor Serount (Νέα Γενιά). Στο παρελθόν, οι Αρμενοκύπριοι είχαν τις δικές τους προσκοπικές ομάδες (αρ. 7 για το Μελκονιάν, 77 για την ΑΥΜΑ, 4 για το Ναρέκ Λευκωσίας και 11 για το Ναρέκ Λάρνακας), χορωδία και φιλαρμονική (ιδρύθηκαν το 1926 από το μεγάλο μουσικό και διδάσκαλο Vahan Bedelian), ενώ η ΑΥΜΑ είχε και ομάδα επιτραπέζιας αντισφαίρισης, όπως και ομάδα χόκεϋ, που ανακηρύχθηκε πρωταθλήτρια για τα έτη 1951-1954.



Ο Εκπρόσωπος Πετρός Καλαϊτζιάν με τον Υπουργό Εξωτερικών της Αρμενίας Βαρτάν Οσκανιάν κατά την επίσκεψη του τελευταίου στην Κύπρο το 1999

Μνημεία

Το παλαιότερο μνημείο είναι μια στήλη στο Αρμενομονάστηρο, που κατασκευάστηκε από τους μαθητές του Ορφανοτροφείου Kurkjian και τον αρχιτέκτονα Garo Balian, και εγκαινιάστηκε στις 8 Σεπτεμβρίου 1901, εις μνήμην του Αββά Mkhitar, ο οποίος υπήρξε φιλοξενούμενος εκεί το 1695. Το πρώτο μνημείο της Γενοκτονίας εγκαινιάστηκε στις 24 Απριλίου 1932 στην αυλή της αρμενικής εκκλησίας στην οδό Βικτωρίας από τον Αρχιεπίσκοπο Bedros Saradjian· ήταν επίσης αφιερωμένο στους πολεμιστές της Γαλλοαρμενικής Λεγεώνας στη Μάχη του Αραρά στην Παλαιστίνη, και ήταν το δεύτερο παλαιότερο μνημείο της Γενοκτονίας στον κόσμο. Στις 8 Σεπτεμβρίου 1933 εγκαινιάστηκε μια στήλη στο Αρμενομονάστηρο, επ' ευκαιρία της επίσκεψης εκεί του Καθολικού Sahag II, που είχε διακοσμήσει το Μοναστήρι το 1931.

Στις 24 Απριλίου 1954 ο Επίσκοπος Ghevont Chebeyan θεμελίωσε μνημείο στο χώρο του Εκπαιδευτικού Ινστιτούτου Μελκονιάν εις μνήμην των δύο ευεργετών και ιδρυτών του σχολείου, αδελφών Krikor και Garabed Melkonian· το μνημείο σχεδιάστηκε από το γλύπτη Leon Mouradoff και κτίστηκε από τον αρχιτέκτονα Mardiros Altounian, και εγκαινιάστηκε στις 15 Ιανουαρίου 1956. Μεταξύ 1990 και 1991 αριθμός αγαλμάτων από αμμόλιθο που απεικονίζουν σημαντικούς πυλώνες της αρμενικής ιστορίας και γραμμάτων λαξεύτηκε από το Levon Tokmadjian. Ο Krikor Naregatsi τοποθετήθηκε μπροστά από το Ναρέκ Λευκωσίας· ο Boghos Noubar Pasha τοποθετήθηκε μπροστά από τη λέσχη AGBU Λευκωσίας· οι Στρατηγός Andranik Ozanian, Gomidas Vartabed, Hagop Meghabard, Hovhannes Aivazovski, Mesrob Mashdots, Movses Khorenatsi, Vahan Tekeyan και Alex Manougian (μάρμαρο) τοποθετήθηκαν γύρω από το Μελκονιάν.

Στις 24 Απριλίου 1992 εγκαινιάστηκε το νέο μνημείο της Γενοκτονίας, που σχεδιάστηκε από τον John Guevherian, στην αυλή της νέας αρμενικής εκκλησίας στη Λευκωσία «εις μνήμην 1.500.000 Αρμενίων σφαγιασθέντων από τους Τούρκους». Το 1996 μερικά λείψανα μαρτύρων από την έρημο του Der Zor στη Συρία ενταφιάστηκαν εντός του μνημείου, ενώ περισσότερα λείψανα φυλάσσονται σε δύο μαρμάρια οστεοφυλάκια, που κτίστηκαν το 2000 μπροστά από το μνημείο· όλα αυτά περιστοιχίζονται από πέντε στήλες από αμμόλιθο οι οποίες μοιάζουν με khachkar, επίσης κτισμένες το 2000. Μερικά από τα λείψανα ενταφιάστηκαν σε έναν οβελίσκο μπροστά από τις εγκαταστάσεις της ΑΥΜΑ, ο οποίος εγκαινιάστηκε στις 24 Απριλίου 2001 από τον Αρχιεπίσκοπο Varoujan Hergelian.

Στις 21 Οκτωβρίου 2001, επ' ευκαιρίας των 1700 ετών Χριστιανισμού στην Αρμενία, ο Καθολικός Αράμ Α' εγκαινιάσε ένα λευκό μαρμάρينو khachkar – το οποίο ανεγέρθηκε από την Αρμενική



Μητρόπολη Κύπρου και σμιλεύτηκε από τον Boghos Taslakian – ως «σύμβολο φιλίας μεταξύ των Αρμενίων και των Ελλήνων της Κύπρου». Το 2005 εγκαινιάστηκε η μπρούτζινη προτομή του Επισκόπου Zareh Aznavorian, του αγαπημένου Αρμένιου Επισκόπου της Κύπρου μεταξύ 1977-1983, φτιαγμένη από το γλύπτη Mkrdich Mazmanian, μπροστά από την εκκλησία της Λευκωσίας από τον Αρχιεπίσκοπο Varoujan Hergelian.

Στις 28 Μαΐου 2008, ο Πρόεδρος της Κυπριακής Δημοκρατίας, Δημήτρης Χριστόφιας, τέλεσε τα αποκαλυπτήρια του Μνημείου της Αρμενικής Γενοκτονίας. Το Μνημείο της Αρμενικής Γενοκτονίας, που βρίσκεται στο παραλιακό μέτωπο της Λάρνακας, υποδεικνύει το σημείο όπου χιλιάδες Αρμένιοι πρόσφυγες που διέφυγαν από τις κτηνωδίες της Γενοκτονίας του 1915-1923 αποβιβάστηκαν για πρώτη φορά στην Κύπρο (στο λιμάνι της Λάρνακας). Η θέση του γειτνιάζει με την είσοδο της σημερινής μαρίνας της Λάρνακας.

Το μνημείο αντιπροσωπεύει την ευγνωμοσύνη του αρμενικού έθνους προς το λαό της Κύπρου, για τη γενναιοδωρία και τη βοήθειά του σε εκείνους τους Αρμένιους πρόσφυγες, και στέκει στη μνήμη των αμέτρητων θυμάτων της Αρμενικής Γενοκτονίας.

Η δημιουργία του ήταν κοινό έργο μεταξύ των κυβερνήσεων Κύπρου και Αρμενίας και υπήρξε έμπνευση και πρωτοβουλία του Εκπροσώπου της αρμενικής κοινότητας της Κύπρου, Πετρός Καλαϊτζιάν. Το μνημείο χρηματοδοτήθηκε κατά κύριο λόγο από την κυπριακή κυβέρνηση. Σχεδιάστηκε από τον αρχιτέκτονα και πολεοδόμο

Το μνημείο της Αρμενικής Γενοκτονίας στη Λευκωσία



Ο Πρόεδρος Χριστόφιας εγκαινιάζει το Μνημείο της Αρμενικής Γενοκτονίας στη Λάρνακα

Άγγελο Δημητρίου, με τη βοήθεια του αρχιτέκτονα Μιχαήλ Θράσου, και απεικονίζει ένα μπρούτζινο μνημείο που περιστοιχίζεται από σειρές ροδιών και κυπαρισσιών. Οι τέσσερις γρανιτένιες πλάκες στη βάση του γλυπτού (που περιγράφουν το μνημείο στα Ελληνικά, Αγγλικά, Αρμένικα και Τουρκικά) κατασκευάστηκαν από την αρμενική κυβέρνηση. Το ίδιο το μνημείο λαξεύτηκε από τον Έλληνα καλλιτέχνη Γεώργιο Καλακαλλά.

Η πλατεία μπροστά από το μνημείο χρηματοδοτήθηκε από το Ίδρυμα Καλαϊτζιάν και συνδέει το Μνημείο της Αρμενικής Γενοκτονίας με τον κύριο χώρο περπάτου της Λάρνακας.

Στις 24 Νοεμβρίου 2006, κατά την κρατική επίσκεψη του Προέδρου της Αρμενίας στην Κύπρο, κατατέθηκε η θεμέλια λίθος του μνημείου από τον Πρόεδρο Robert Kocharyan.

Στις 28 Σεπτεμβρίου 2008 ένα καφέ πέτρινο khachkar εγκαινιάστηκε στη Λεμεσό από τον Αρχιεπίσκοπο Varoujan Hergelian, χάρη στη δωρεά της εξ Αρμενίας οικογένειας Arakelyan.

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί πως η Κύπρος ήταν η πρώτη χώρα που ήγειρε το ζήτημα της αναγνώρισης της Αρμενικής Γενοκτονίας, όταν στις 25 Ιανουαρίου 1965 ο Υπουργός Εξωτερικών Σπύρος Κυπριανού έφερε το θέμα στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών. Πριν από την ισχυρή ομιλία

του, αντιπροσωπεία αποτελούμενη από τα μέλη του Γραφείου του ARF Dashnaktsoutiun Dr. Parken Papazian και Berj Missirlian, καθώς και τα μέλη της Αρμενικής Εθνικής Επιτροπής Κύπρου Anania Mahdessian και Vartkes Sinanian, του παρέδωσε ένα μνημόνιο που παρακαλούσε την υποστήριξη της Κύπρου στην έγερση του ζητήματος στα Ηνωμένα Έθνη.

Η Κύπρος ήταν επίσης η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα (και η δεύτερη παγκοσμίως, μετά την Ουρουγουάη) που αναγνώρισε επίσημα τη Γενοκτονία. Στις 24 Απριλίου 1975, χάρη στις αποφασιστικές προσπάθειες του Εκπροσώπου Δρ. Αντσανίκ Λ. Αστζιάν, το Ψήφισμα 36 ψηφίστηκε ομόφωνα από τη Βουλή των Αντιπροσώπων. Ο Εκπρόσωπος Αράμ Καλαϊτζιάν συνέβαλε ουσιαστικά στην ομόφωνη έγκριση από τη Βουλή των Αντιπροσώπων άλλων δύο ψηφισμάτων αναφορικά με τη Γενοκτονία: του Ψηφίσματος 74 στις 29/04/1982 και του Ψηφίσματος 103 στις 19/04/1990, με το τελευταίο να ανακηρύσσει την 24η Απριλίου ως Εθνική Ημέρα Μνήμης της Γενοκτονίας στην Κύπρο. Σήμερα η Αρμενική Γενοκτονία αναγνωρίζεται από 21 χώρες και 43 από τις 50 Πολιτείες των ΗΠΑ· ένα σημαντικό εμπόδιο για την παγκόσμια αναγνώρισή της είναι η αδιάκοπη και έμμονη άρνησή της από την Τουρκία, της οποίας η στρατηγική γεωπολιτική θέση αποτρέπει σημαντικά κράτη όπως τις ΗΠΑ και το ΗΒ από την υιοθέτηση επιζήμιας στάσης προς αυτή.

Σημαντικές φυσιογνωμίες

Αν κάποιος ήθελε να κατηγοριοποιήσει τις θρησκευτικές ομάδες της Κύπρου, θα ήταν δίκαιο να πει πως οι Λατίνοι είναι η μπουρζουαζία, οι Αρμένιοι ανήκουν στην τάξη των εμπόρων/τεχνιτών και ότι οι Μαρωνίτες είναι άνθρωποι της γης. Παρά το γεγονός ότι η πλειοψηφία των Αρμενοκυπρίων ιστορικά ανήκε στη μεσαία τάξη, πολυάριθμοι Αρμένιοι διέπρεψαν μέσω της συμβολής τους στην κοινότητά τους και στην Κύπρο γενικά, ως γιατροί, δημοσιογράφοι, δημοτικοί σύμβουλοι, δικηγόροι, διπλωμάτες, επιχειρηματίες, ερευνητές, ζωγράφοι, θρησκευτικές προσωπικότητες, καθηγητές, μουσικοί, οδοντίατροι, ποιητές, πρόξενοι, πρόσκοποι, προσωπικότητες του αθλητισμού, φωτογράφοι κτλ. Θα απαιτείτο κόπος και χώρος για να τους περιλάβουμε όλους. Θα ήταν, ωστόσο, φρόνιμο να δώσουμε σύντομα βιογραφικά του τωρινού και των προηγούμενων Εκπροσώπων, καθώς και του τωρινού Προέδρου της Βουλής των Αντιπροσώπων:



Berj Tilbian: Γεννημένος στη Λάρνακα στις 11/02/1922, μορφώθηκε στο Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο Μελκoniάν και μετά εργάστηκε μαζί με τον πατέρα του στο παλαιότερο πρακτορείο διανομής προϊόντων Kodak στον κόσμο. Πρόεδρος του

Διοικητικού Συμβουλίου του Μελκoniάν, πρωτοστάτης στην οικιστική ανάπτυξη και μέλος της Λέσχης Lions, στις 07/08/1960 έγινε ο πρώτος και νεώτερος Αρμένιος Εκπρόσωπος, διατηρώντας τη θέση αυτή μέχρι το 1970. Ο πρόωρος θάνατός του ήλθε στις 19/11/1979.



Dr. Antranik L. Ashdjian: Γεννημένος στην Ταρσό της Κιλικίας στις 27/12/1918, εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στη Λάρνακα το 1921. Γνωστός οδοντίατρος, το 1955 υπήρξε ένα από τα ιδρυτικά μέλη της Λέσχης Lions

Λευκωσίας και της Στοάς των Λουζινιανών. Το 1960 έγινε Αντιπρόεδρος του Ενιαίου Αρμενικού Μετώπου. Υπηρέτησε επίσης ως δημοτικός σύμβουλος και αντιδήμαρχος της Λευκωσίας (1963-1970). Εξελέγη Αρμένιος Εκπρόσωπος στις

19/07/1970 και 24/10/1976. Απεβίωσε στις 01/02/1997.



Aram Kalaydjian: Γεννημένος στη Λάρνακα στις 03/10/1936, υπήρξε εξέχων επιχειρηματίας. Έχοντας διατελέσει μέλος της Αρμενικής Σχολικής Εφορείας Λάρνακας (1960-1970), Πρόεδρος των παραρτημάτων AGBU Λάρνακας και Κύπρου (1968-1976 και 1976-1995, αντίστοιχα) και του Συμβουλίου του Μελκoniάν (1976-1995), εξελέγη Αρμένιος Εκπρόσωπος στις 14/03/1982, 13/07/1986 και 19/05/1991. Ήταν επίσης ο Επίτιμος Γενικός Πρόξενος της Λαϊκής Δημοκρατίας της Μπανγκλαντές στην Κύπρο. Απεβίωσε στις 10/09/1995. Μετά το θάνατό του, ο Δήμος Λάρνακας έδωσε το όνομά του σε μια οδό.



Bedros Kalaydjian: Γεννημένος στη Λάρνακα στις 18/08/1934, υπήρξε εξέχων επιχειρηματίας. Υπηρέτησε ως Πρόεδρος του παραρτήματος AGBU Λάρνακας, του Συνδέσμου Αποφοίτων Αμερικανικής Ακαδημίας Λάρνακας και Λεμεσού (1986-1994) και του Ροταριανού Ομίλου Λάρνακας (1992-1993). Υπήρξε ιδρυτικό μέλος του Συνδέσμου Φιλίας Κύπρου-Αρμενίας. Μετά το θάνατο του αδελφού του, εξελέγη Εκπρόσωπος των Αρμενίων στις 22/10/1995, στις 26/05/1996 και ξανά στις 27/05/2001. Απεβίωσε στις 01/09/2005.



Dr. Vahakn Atamyan: Γεννημένος στη Λευκωσία στις 20/11/1957, είναι παθολόγος ιατρός. Υπήρξε Πρόεδρος του παραρτήματος AGBU Λευκωσίας (2000-2001), του Παγκυπρίου Ιατρικού Συνδέσμου ασκούμενων ιατρών (1986-1987), της Σχολικής Εφορείας των Σχολείων Ναρέκ (2000-2006), του Σωματείου Φούτσαλ Αραράτ (2000-σήμερα), και μέλος του Συμβουλίου του Μελκoniάν (1992-2004). Εξελέγη μεταβατικός Εκπρόσωπος των Αρμενίων στις 09/10/2005, μετά το θάνατο του Bedros Kalaydjian.

**Vartkes Mahdessian:**

Γεννημένος στη Λευκωσία στις 13/11/1950, είναι εξέχων επιχειρηματίας και διευθύνων σύμβουλος δύο διεθνών εταιρειών, με εκτεταμένη εμπειρία στο marketing και τη διοίκηση. Έχοντας υπηρετήσει ως Πρόεδρος της ΑΥΜΑ (αρχές της δεκαετίας του 1990), μέλος του Συμβουλίου της Αγγλικής Σχολής (1998-2004) και της Αρμενικής Θρονικής Επιτροπής Κύπρου (1996-2007), εξελέγη Εκπρόσωπος της αρμενικής κοινότητας στις 21/05/2006, θέση που κατέχει μέχρι σήμερα.



Marios Garoyian: Γεννημένος στη Λευκωσία στις 31/05/1961, είναι Πρόεδρος του Δημοκρατικού Κόμματος από το 2006. Στις 06/03/2008 εξελέγη Πρόεδρος της Βουλής των Αντιπροσώπων,

κατέχοντας έτσι το υψηλότερο εκλεγμένο πόστο που κατέχει Αρμένιος σήμερα εκτός της Αρμενίας.

Ένας άλλος Αρμενοκύπριος, ο Benon Sevan, διατέλεσε Βοηθός Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ (1992-2005).

ΕΠΙΛΕΓΜΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ:

- Απογραφές πληθυσμού 1881-2001 (Τμήμα Στατιστικής και Ερευνών).
- Αιμιλιανίδης, Αχιλλέας Κ.: *Το καθεστώς της Αρμενικής Εκκλησίας της Κύπρου* (Λευκωσία: 2006).
- Αρμενική Μητρόπολη Κύπρου: *1700 χρόνια Χριστιανισμού στην Αρμενία* (Λευκωσία: 2001) και *Η Αρμενική Εκκλησία στην Κύπρο* (Λευκωσία: 2003).
- Αστζιάν, Αντρανίκ Α.: *Η αρμενική κοινότητα της Κύπρου από τον 20^ο αιώνα* (ανέκδοτη μελέτη).
- Γραφείο Προεδρικού Επιτρόπου: *Επιζώντες θησαυροί από τη Μονή Αγίου Μακαρίου* (Αρμενομοναστήριο) (Λευκωσία: 2000).
- Coureas, Nicholas: *Lusignan Cyprus and Lesser Armenia, 1195-1375* [δημοσιεύθηκε στο «Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών», τόμος XXI, σ. 33-71 (Λευκωσία: 1995)].
- Ghevont Yebisgobos: *Hishadagaran Gibrahay Kaghouti* (Τυπογραφείο Θεολογικής Σχολής, Αντηλιάς: 1955).
- Keshishian, Kevork K.: *Romantic Cyprus* (Nicosia: 1946-1995), *Λευκωσία, η Πρωτεύουσα της Κύπρου Άλλοτε και Τώρα* (Λευκωσία: 1989), *Famagusta: Town and District* (Nicosia: 1985) και *The Armenian community of Cyprus* [δημοσιεύθηκε στο «Cyprus Today», τόμ. XL (1), σ. 22-40 (Nicosia: 2002)].
- Kyrris, Costas P.: *Military colonies in Cyprus in the Byzantine period: their character, purpose and extent* [δημοσιεύθηκε στο «Byzantinoslavica», τόμ. XXXI (2), σ. 157-181 (Prague: 1970)].
- Mangoian, Levon & Haigaz Avedis: *The island of Cyprus; An illustrated guide and handbook* (Nicosia: 1947).
- Maxoudian, Noubar: *A brief history of the Armenians in Cyprus* (1936) [δημοσιεύθηκε στο «Armenian Review», τόμ. 27 (4), σ. 398-416 (Watertown, Massachusetts: 1975)].
- PAG (Papken Atoragits Gatoghigossn): *Hay Gibros, Hay Kaghoute yev Sourp Magar* (Τυπογραφείο Θεολογικής Σχολής, Αντηλιάς: 1936).
- Pattie, Susan Paul: *Faith in history; Armenians rebuilding community* (Smithsonian Institution Press, Washington D.C.: 1997).
- Παυλίδης, Αντρος: *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια* (Εκδόσεις Φιλόκυπρος, Λευκωσία: 1984-1996).
- Tashdjian, Vartan: *The Armenian community in Cyprus* (αδημοσίευτο) και *The Armenians and the Armenian community in Cyprus* (υπό έκδοση).
- Tornaritis, Criton G.: *The legal position of the Armenian religious group* (1961) [δημοσιεύθηκε στο «Constitutional and Legal Problems in the Republic of Cyprus», σ. 83-90 (Nicosia: 1972)].
- Χατζηλύρας, Αλέξανδρος-Μιχαήλ: *Οι Αρμένιοι της Κύπρου* (ΧΡΟΝΙΚΟ που δημοσιεύθηκε με την εφημερίδα «Πολίτης» στις 14 Σεπτεμβρίου 2008).
- Ζεϊτούντσιάν, Κεβόρκ: *Ιστορική πορεία της Αρμενικής κοινότητας στην Κύπρο* (αδημοσίευτο).





ΙΔΡΥΜΑ ΚΑΛΛΙΤΖΙΑΝ

